



JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Peter Månsson

Nämndemannasystemet

- en undersökning om legal och demokratisk förutsebarhet

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: VT 2015

Sammanfattning

Nämndemän har varit med och påverkat dömandet i våra domstolar i mer än 800 år. Deras inflytande har varierat en del under århundradena men aldrig har de haft så stor domsmakt som idag. I tingsrätten dömer vanligtvis fyra domare varav en är juridiskt utbildad (ordföranden) och tre är nämndemän. I röstningsförfarandet väger allas röst lika tungt. Det är kommunfullmäktige som väljer vilka som ska sitta som nämndemän och även om också personer utan politisk koppling kan och bör rekryteras så är det väldigt sällan som nämndemän *inte* tillhör något politiskt parti.

För att en stat ska anses vara en rättsstat så ställs det bland annat krav på att människorna i staten kan förvissa sig om att alla behandlas lika inför lagen, att det finns ett oberoende och fungerande rättsväsende och att domarkåren är obunden och opartisk. Rättsstaten måste även garantera rättssäkerhet åt människorna vilket bland annat betyder att ingen får dömas utan stöd i lagen och att ingen åtalas eller döms utan tillräcklig bevisning. En viktig förutsättning för rättssäkerheten är *legal förutsebarhet* vilket betyder att människor i olika situationer ska kunna veta vad lagen förväntar sig utav dem. Förutsebarheten kräver också att domstolarna tillämpar lagen korrekt.

Det finns många argument både för och emot nämndemannasystemet och i lagmotiv, statliga utredningar och doktrinen lyfts framför allt nedanstående fram:

För

- Medborgarinflytande
- Förtroende för domstolarna
- Pedagogiska skäl
- Bidragande av livserfarenhet
- Speglande av den allmänna rättsuppfattningen
- Kostnadsskäl

Emot

- Avsaknad av juridisk kunskap
- Risk för subjektivism
- Risk för partipolitisering
- Lägre effektivitet och sämre metodutveckling

I tre undersökningar synar jag några av dessa argument och undersöker hur nämndemannasystemet påverkar den *legala* och den *demokratiska* förutsebarheten.

I den första undersökningen granskade jag hur nämndemän röstat vid närmare 3 500 tillfällen och syftet var att se om nämndemän från något särskilt parti oftare vill fälla/fria de åtalade jämfört med nämndemän från de andra partierna samt ordföranden. Jag kunde inte dock inte se att nämndemän från något parti i större utsträckning ville fria eller fälla de åtalade. Det jag däremot upptäckte var att nämndemännen nästan alltid röstar på samma sätt som ordföranden.

I den andra undersökningen granskade jag 125 domar där minst en domare varit skiljaktig. Jag undersökte hur varje nämndeman röstat jämfört med de andra nämndemännen samt ordföranden. Detta gjorde jag för att se om nämndemän oftare är ense/oense med nämndemän från något särskilt parti (block) jämfört med nämndemän från något annat parti (block) eller ordföranden. Det visade sig emellertid att nämndemännen är ense/oense med de andra nämndemännen och ordföranden ungefär lika ofta oavsett vilka partier (block) de tillhör.

I den tredje undersökningen ställde jag fem flervalsfrågor till 100 personer. Jag ville genom detta få reda på människors kunskap om och förhållande till nämndemannasystemet. Eftersom argumenten *för* nämndemannasystemet till stor del bygger på *demokratiska* aspekter ville jag på detta sätt undersöka om människors inflytande i dömandet, insyn i rättssystemet samt förtroende för detta verkligen ökar genom nämndemannasystemet. Svaren jag fick tyder dock på att så *inte* är fallet.

Det jag ville mäta med mina undersökningar var hur nämndemannasystemet påverkar *förutsebarheten*, både den *legala* och den *demokratiska*. Mina två första undersökningar granskar om nämndemannasystemet medför partipolitisering och därmed en minskning av den *legala* förutsebarheten. Undersökningarna tyder dock på att så *inte* är fallet. Min tredje undersökning visar på att den *demokratiska* förutsebarheten *inte* ökar genom nämndemannasystemet.

Mina slutsatser är därför att argumentet att nämndemannasystemet medför en risk för partipolitisering, och därmed en minskning av den *legala* förutsebarheten, inte ska överdrivas. Samtidigt medför nämndemannasystemet inte att den *demokratiska* förutsebarheten ökar och argumenten för att behålla dagens nämndemannasystem är därför väldigt svaga jämfört med argumenten för att avskaffa det.

Summary

Lay judges have been able to influence the judgments in our courts for more than 800 years. Their influence has varied somewhat over the centuries but never have they had such great judicial power as today. In District Courts there are usually four judges, one of whom is legally trained and three who are lay judges. In the voting process every judge has the same power. The city council decides who are going to be lay judges and even though people with no political connection can and should be recruited, it's very rare that lay judges do *not* belong to any political party.

For a state to be considered a constitutional state there are among other things requirements that people of the state can be ensured that everyone is treated equally before the law, that there is an independent and functioning judicial system and that the judiciary is independent and impartial. The constitutional state must also ensure the rule of law for the people, which among other things mean that no one may be sentenced without support of the law and that no one is prosecuted or convicted without sufficient evidence. An important prerequisite for the rule of law is *legal predictability*, which means that people in different situations should be able to know what the law expects from them. Legal predictability also requires that courts apply the law correctly.

There are many arguments both for and against the lay judge system and the motives of the laws, government investigations and the doctrine raise the following in particular:

For

- Citizen participation
- Confidence in the courts
- Pedagogical reasons
- Contribution of life experience
- Reflection of the general perception of the law
- Cheaper

Against

- Lack of legal knowledge
- Risk of subjectivism
- Risk of politicization
- Lower efficiency and inferior methodological progress

In three surveys I investigate some of these arguments and examine how the lay judge system affects the *legal* and the *democratic* predictability.

In the first study I examined how the lay judges voted at nearly 3 500 times and the purpose was to see if lay judges of any party more often want to convict/free the accused compared to lay judges from the other parties and compared to the legally trained judge. Though I could not see that lay judges of any party in greater extent wanted to convict or free the accused. However, I discovered that the lay judges almost always voted the same way as the legally trained judge.

In the second study I examined 125 judgments where at least one judge dissented. I examined how each lay judge voted compared to the other lay judges and the legally trained judge. I did so to see if lay judges in general more often agree/disagree with lay judges from any particular party (block) compared to the lay judges from any

other party (block) or the legally trained judge. It turned out that the lay judges agreed/disagreed with the other lay judges and the legally trained judge to the same extent regardless of which parties (blocks) they belong.

In the third study, I gave five multiple-choice questions to 100 people. In this way I wanted to survey people's knowledge of and relation to the lay judge system. As the arguments for the lay judge system in a great extent are based on democratic aspects I wanted to examine whether people's influence in the judgments, the transparency of the legal system and the confidence in this actually increases through the lay judge system. The answers I received suggest that is *not* the case.

The purpose of my studies was to see how the lay judge system affects the *legal* and the *democratic predictability*. My first two studies examine whether the lay judge system bring politicization to the court and thereby reduces the *legal predictability*. The studies indicate that this is *not* the case. My third study shows that the lay judge system does *not* increase the *democratic predictability*.

My conclusion is therefore that the argument that the lay judge system carries a risk of politicization, and thus a decrease in the legal certainty, should not be exaggerated. However, the lay judge system does not bring an increased democratic predictability and thus the arguments for retaining the lay judge system as it is today are very weak compared to the arguments for abolishing it.

Förord

Efter fyra år på Juridicum är min första resa ut mot juridikens fascinerande värld snart avslutad och det har varit ett nöje att lära känna så många trevliga studenter och lärare. Tack för denna tid, jag hoppas att vi snart ses ute i den juridiska verkligheten också!

Jag vill också tacka min handledare, Helén Örnemark Hansen, för många goda råd och givande diskussioner under detta uppsatsskrivande samt för hennes vänlighet att handleda mig även under sommaren.

Ett stort tack till min fru Annika för att hon under denna uppsatsperiod har dragit ett extra lass avseende våra två små tvillingflickor.

Tack också Eva-Lotta och Lisa-Marie, ni är den främsta inspirationskällan till att jag nu vill ut och arbeta för en bättre värld!

Malmö, augusti 2015

Peter Månsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
EU	Europeiska unionen
FB	Föräldrabalken
FI	Feministiskt initiativ
FP	Folkpartiet
JT	Juridisk Tidskrift
M	Moderaterna
MP	Miljöpartiet
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PK	Processkommissionen
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
S	Socialdemokraterna
SD	Sverigedemokraterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SPI	Sveriges pensionärers intresseparti
V	Vänsterpartiet

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och frågeställningar	2
1.3 Avgränsningar	3
1.4 Metod	3
1.5 Forskningsläge	5
1.6 Material	5
1.7 Disposition	6
2 Rättsstaten	7
2.1 Formella krav	8
2.1.1 Rättssäkerhet	8
2.1.2 Maktdelning	9
2.2 Materiella krav	10
2.3 Kommentar	10
3 Nämndemannasystemet	11
3.1 Historik	11
3.2 Dagens nämndemannasystem	14
3.2.1 Rekrytering och val av nämndemän	14
3.2.2 Domförhet, överläggning och omröstning	16
3.2.3 Nämndemannautredningen	17
3.3 Kommentar	18

4 Argument för och emot nämndemannasystemet	19
4.1 Argument för nämndemannasystemet	19
4.1.1 <i>Medborgarinflytande</i>	19
4.1.2 <i>Förtroende för domstolarna</i>	19
4.1.3 <i>Pedagogiska skäl</i>	20
4.1.4 <i>Bidragande av livserfarenhet</i>	20
4.1.5 <i>Speglade av den allmänna rättsuppfattningen</i>	21
4.1.6 <i>Kostnadsskäl</i>	22
4.2 Argument emot nämndemannasystemet	22
4.2.1 <i>Avsaknad av juridisk kunskap</i>	22
4.2.2 <i>Risk för subjektivism</i>	23
4.2.3 <i>Risk för partipolitisering</i>	23
4.2.4 <i>Lägre effektivitet och sämre metodutveckling</i>	24
4.3 Kommentarer	25
5 Undersökning 1	26
5.1 Tillvägagångssätt	26
5.2 Resultat	27
5.3 Analys	29
6 Undersökning 2	31
6.1 Tillvägagångssätt	31
6.2 Resultat	32
6.2.1 <i>Jämförelse med de andra nämndemännen</i>	32
6.2.2 <i>Jämförelse med ordföranden</i>	34
6.3 Analys	36

7 Undersökning 3	37
7.1 Tillvägagångssätt	37
7.2 Resultat	38
7.2.1 <i>Fråga 1</i>	39
7.2.2 <i>Fråga 2</i>	40
7.2.3 <i>Fråga 3</i>	41
7.2.4 <i>Fråga 4</i>	42
7.2.5 <i>Fråga 5</i>	43
7.3 Analys	44
7.4 Kommentar	45
8 Avslutning	47
8.1 Slutsatser	47
8.2 Egna funderingar	49
9 Käll- och litteraturförteckning	51

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Nämndemannasystemet har funnits i Sverige i mer än 800 år så det får anses vara en stark tradition i landet att personer utan juridisk kunskap är med och dömer i våra domstolar. Inflytandet från nämndemännen har varit olika starkt under olika skeden av vår historia men sedan drygt trettio år tillbaka har nämndemännen individuell rösträtt och är i tingsrätten i majoritet (tre mot en) mot den juridiskt utbildade domaren (ordföranden). Även om frågor angående nämndemannasystemet främst berör processuella regler så är de även betydelsefulla i straffrättslig mening.

Att nämndemän är med och dömer i våra domstolar är inte okontroversiellt och det debatteras ofta om nämndemannasystemet i tidningar och andra forum. Argumenten *för* systemet handlar till stor del om att medborgarna ska ha inflytande över dömandet samt insyn i domstolarnas arbete medan argumenten *emot* systemet till stor del handlar om risken för att nämndemännen låter sin politiska tillhörighet inverka på dömandet.

Efter att ha läst flera artiklar och undersökningar om huruvida nämndemän påverkas av sin politiska tillhörighet så blev jag inspirerad till att själv undersöka om det förhåller sig på det viset. Genom att granska ett antal domar och konkret se hur nämndemännen röstade i varje enskilt mål ville jag ta reda på om nämndemän från något särskilt parti oftare vill fälla/fria de åtalade jämfört med nämndemän från andra partier eller ordföranden. Jag ville också undersöka om nämndemännen oftare är ense/oense med andra nämndemän beroende på vilka partier de tillhör.

Eftersom nämndemannasystemet främst försvaras med demokratiska argument så ville jag också undersöka om dessa argument håller. Om de inte gör det finns det nämligen inte mycket som talar för att behålla systemet som det ser ut idag.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka några av de (i alla fall till synes) starkaste argumenten för och emot nämndemannasystemet. För att kunna uppfylla detta syfte är uppsatsen uppdelad i två delar. Den första delen presenterar nämndemannasystemet som det ser ut i Sverige samt de argument som brukar framföras *för* systemet samt de argument som brukar framföras *emot* systemet. I den andra delen av uppsatsen genomför jag sedan tre undersökningar för att undersöka några av dessa argument.

Förutsebarhet är en av flera faktorer som är viktiga för att kunna upprätthålla rättssäkerheten i ett land och det jag mäter med mina undersökningar är hur nämndemannasystemet påverkar förutsebarheten för vårt rättssystem. Jag mäter både *legal* och *demokratisk* förutsebarhet. I undersökningarna menar jag med *legal förutsebarhet* den förutsebarhet som medförs av att domstolarna tillämpar lagar och regler lojalt och korrekt. Jag definierar *demokratisk förutsebarhet* som människors visshet om att de kan lita på att de är delaktiga i rättsväsendet.

Följande frågor besvaras för att uppfylla syftet med uppsatsen:

1. Vilka krav kan ställas på en rättsstat?
2. Hur har nämndemannasystemet sett ut historiskt sett och hur ser det ut idag?
3. Vilka argument finns *för* respektive *emot* nämndemannasystemet?
4. Vill nämndemän från något parti oftare se en fällande/friande dom jämfört med nämndemän från andra partier eller jämfört med ordföranden?
5. Är nämndemän i större utsträckning ense med nämndemän från samma parti jämfört med nämndemän från andra partier eller jämfört med ordföranden?
6. Ökar medborgarinflytandet, insynen i rättssystemet och förtroendet för detta om nämndemän är med och dömer?

Fråga 1 har jag med för att visa *varför* förutsebarhet är viktig i en rättsstat. Förutom att presentera nämndemannasystemet så vill jag därefter med fråga 2 och 3 *koppla* förutsebarheten till nämndemannasystemet samt argumenten för och emot detta. Med fråga 4, 5 och 6 *mäter* jag sedan hur både den *legala* och *demokratiska* förutsebarheten påverkas av nämndemannasystemet.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar enbart svensk rätt. De två första undersökningarna jag gör avgränsas på så sätt att enbart brottmålsdomar undersöks och enbart domar från tingsrätten. Även om nämndemän också är med och dömer i hovrätten så undersöks inte hovrättsdomar. Anledningen till detta är att nämndemän i hovrätten är i minoritet jämfört med de juridiskt utbildade domarna och därmed inte har samma makt att påverka domsluten som i tingsrätten. Det är enbart skuldfrågan som behandlas och eventuella påföljder undersöks inte.

Även om jag har studerat de olika partiernas partiprogram så gör jag ingen undersökning om nämndemännen dömer i enlighet med dessa värderingar utan jag jämför i de två första undersökningarna enbart nämndemännens röster i förhållande till de andra nämndemännens röster samt ordförandens.

Alla tre undersökningar avgränsas på så sätt att jag istället för att göra totalundersökningar gör stickprovsundersökningar.

1.4 Metod

För att besvara frågorna i uppsatsens första del använder jag mig av den rättsdogmatiska metoden vilken förutsätter att det finns ett antal rättskällor som lagen kan tolkas och klargöras genom. *Vilka* rättskällor som den rättsdogmatiska metoden godkänner finns det i vårt rättssystem dock inga exakta svar på. Den så kallade rättskälleläran har endast vissa huvuddrag som jurister bekänner sig till. De

svenska rättskällorna brukar i tur och ordning anses utgöras av den skrivna lagen, skrivna förarbeten, prejudikat och juridisk doktrin. Sedvanerätt ses dessutom ibland som en kompletterande rättskälla.¹

För att beskriva reglerna kring nämndemän använder jag mig av lagtext och förarbeten medan jag vid presentationen av argumenten för och emot nämndemannasystemet använder mig av förarbeten och doktrin.

I uppsatsens andra del använder jag mig av en statistiskt undersökande metod för att få svar på mina frågeställningar. En statistisk totalundersökning innebär att hela den grupp av enheter som är intressant för undersökningen undersöks medan en stickprovsundersökning innebär att endast en del av gruppen (populationen) undersöks, dock i syfte att kunna uttala sig om hela populationen². Om stickprovet utgör en ”miniatyrbild” av populationen så kan det anses vara representativt för hela populationen och slumpmässiga stickprov tenderar automatiskt att vara representativa. Även om representativiteten blir bättre ju större det slumpmässiga stickprovet är så kan ett mycket litet urval ändå ge mycket information om hela populationen.³

Eftersom mina frågeställningar berör brottmålsdomar i tingsrätt samt svenskars kunskap om och inställning till nämndemannasystemet så hade totalundersökningar i dessa fall i praktiken varit omöjliga att genomföra. Jag använder mig därför av stickprovsundersökningar eftersom de ändå kan ge bra svar på frågorna som ställs i undersökningen⁴. I andra delen av uppsatsen kommer jag närmare beskriva hur jag gick tillväga i undersökningarna.

1 Axberger (1988), s. 138f.

2 Byström & Byström (2012), s. 70f.

3 Vejde (2002), s. 10.

4 Ibid, s. 6.

1.5 Forskningsläge

En stor del av forskningen kring nämndemannasystemet har genomförts i statens offentliga utredningar. De senaste 100 åren har det kommit väldigt många utredningar som tillsammans ger en bra bild av nämndens rättshistoriska utveckling samt de motiv och argument som talar för och emot nämndemannasystemet.

Förutom dessa utredningar har det också bedrivits forskning inom området. Det mest omfattande arbetet är Christian Diesens bok *Lekmän som domare*. Diesen är professor emeritus i processrätt vid Stockholms universitet och även om hans bok utkom för nästan tjugo år sedan så presenterar den på ett väldigt omfattande och fortfarande aktuellt sätt nämndemannasystemet, dess rättsutveckling och analyser av dess för- och nackdelar.

1.6 Material

Förutom förarbeten i form av statens offentliga utredningar och propositioner har materialet i den första delen av denna uppsats till stor del bestått av ovan nämnda bok. Jag har dock även använt mig av böcker och artiklar skrivna av andra författare. Till den andra delen av uppsatsen har jag använt databasen från webbplatsen *Infotorg* för att komma åt det stora antalet tingsrättsdomar som har behövts för mina undersökningar. Förutom det har jag använt mig av litteratur som behandlar statistik för att komma fram till vilket undersökningssätt som är bäst för att uppnå syftet med denna uppsats.

1.7 Disposition

Efter inledningskapitlet (**kapitel 1**) börjar uppsatsens första del med en kort presentation av vad rättsstaten är för någonting och vilka krav som bör ställas på den (**kapitel 2**). Därmed besvaras också den första frågeställningen. Nästa kapitel (**kapitel 3**) börjar med en liten historik kring nämndemännen i Sverige varpå dagens nämndemannasystem samt den senaste statliga utredningen, *Nämndemanna-utredningen* presenteras. I detta kapitel besvaras således uppsatsens andra frågeställning. I den första delens sista kapitel (**kapitel 4**) presenteras sedan argument *för* respektive *emot* nämndemannasystemet och uppsatsens tredje frågeställning besvaras därmed.

Andra delen av uppsatsen börjar med att jag undersöker om nämndemän från något parti oftare vill fria/fälla de åtalade jämfört med nämndemän från de andra partierna eller ordföranden (**kapitel 5**). I nästa kapitel (**kapitel 6**) undersöker jag ett antal skiljaktiga domar för att se om nämndemän från de olika partierna (blocken) oftare är ense/oense med nämndemän från något speciellt parti (block). Jag undersöker också om nämndemännen skiljer sig åt avseende enigheten med ordföranden. I nästa kapitel (**kapitel 7**) undersöker jag om människor genom nämndemannasystemet får mer inflytande i dömandet, bättre insyn i rättssystemet samt större förtroende för detta. Kapitel 5-7 besvarar således frågeställningarna 4-6. I det avslutande kapitlet (**kapitel 8**) presenterar jag sedan mina slutsatser av undersökningarna samt några egna funderingar kring nämndemannasystemet.

2 Rättsstaten

Det finns många definitioner av vad en rättsstat är och vilka principer som kännetecknar en rättsstat. Sveriges regering har beskrivit rättsstatsprincipen på följande sätt:⁵

Rättsstatsprincipen innebär att ingen får stå ovanför eller utanför lagen, att staten och statsorganen är skyldiga att följa gällande rätt och att det finns garantier mot missbruk av statsmakten. Förutom formell legalitet som innebär att lagar följs krävs dessutom att lagar stiftas och tillämpas utan diskriminering och med respekt för individens värdighet och mänskliga rättigheter. Det krävs likhet inför lagen och ett oberoende och fungerande rättsväsende som alla har tillgång till, rätt att få anklagelser om brott utredda och prövade inom rimlig tid i en rättvis rättegång inför en oberoende och opartisk domstol, samt förbud mot godtyckligt frihetsberövande. Ett fungerande rättsväsende kräver okorrumpade poliser och åklagare, oberoende advokater, en obunden och opartisk domarkår, samt att domstolarnas beslut efterlevs.

I den svenska grundlagstexten nämns dock inte ordet ”rättsstat” även om många formuleringar hänvisar till de principer som aktualiseras i rättsstatsdebatten. Enligt Peterson så menas med en rättsstat en stat som är både bunden och begränsad, rättsstaten kan alltså inte handla hur som helst och den måste uppfylla både *formella* och *materiella* krav. De formella kraven kan vidare delas in i två huvudgrupper, *rättssäkerhet* och *maktindelning*.⁶

5 Regeringens skrivelse 2007/08:109, s. 16.

6 Peterson (2005), s. 19ff.

2.1 Formella krav

2.1.1 Rättssäkerhet

Precis som med begreppet rättsstat finns det flera definitioner på vad rättssäkerhet är för någonting och enligt åklagarmyndigheten innebär rättssäkerhet i allmänhet att *ett land har en lagstiftning och ett system som i övrigt innebär att den enskilda medborgaren har ett skydd för godtyckliga ingrepp från samhället självt, t.ex. att man inte åtalas eller döms utan tillräcklig bevisning, att man inte döms utan tydligt lagstöd och att alla medborgare oavsett samhällsställning eller ursprung bedöms på ett likartat sätt*⁷. Advokatsamfundet menar att rättssäkerhet är den samhälleliga ingenjörskonst som ska skydda de mänskliga rättigheterna och avser individens och den enskilda organisationens skydd mot den politiska maktens anspråk och krav⁸.

Legal förutsebarhet är en väldigt viktig förutsättning för rättssäkerheten och med det menas att rättssystemet ska kunna ge människor i olika situationer klara, tydliga och pålitliga svar på frågor av rättslig karaktär. För att kunna göra detta krävs för det första att rättssystemets regler är klara och adekvata. Utan regler eller med regler som är otydliga, vaga, mångtydiga eller komplicerade ökar risken för godtyckliga bedömningar. För det andra krävs det att rättssystemets regler är publicerade och tillgängliga för allmänheten, annars kan det vara svårt att följa dem. För det tredje krävs det att domstolar och andra rättstillämpande organ tillämpar reglerna lojalt och korrekt eftersom *en omfattande diskrepans mellan rätten och dess tillämpning är en röta, som i grunden angriper det rättsligt organiserade samhället*.⁹

Den enskildes rättssäkerhet är i Sverige tänkt att garanteras genom olika stadganden i exempelvis internationella konventioner, grundlagsstiftningen, lagstiftningen och olika rättsprinciper. Till exempel gäller den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna som svensk lag och föreskrifter får därför inte meddelas i strid med detta åtagande¹⁰. Legalitetsprincipen är vidare en viktig

7 Åklagarmyndighetens hemsida.

8 Peterson (2005), s. 22, Sveriges Advokatsamfund (1988), s. 3.

9 Frändberg (2000/01), s. 269 ff.

10 2 kap. 19 § RF. Se även lag 1994:1219 om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

grundsten för den enskildes garanti för en rättssäker prövning och innebär bland annat en garanti för lagens förutsebarhet och att ingen ska kunna straffas för en gärning som inte var straffbelagd när den begicks. I denna princip inryms förbud mot analog strafflagstillämpning och retroaktiv tillämpning¹¹. Den offentliga makten ska enligt 1 kap. 1 § RF utgå från folket och utövas under lagarna. Andra uttryck för legalitetsprincipen stadgas i 2 kap. 10 § RF, 1 kap. 1 § BrB samt i artikel 7 EKMR. Enligt 1 kap. 9 § RF ska domstolar beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Rättegångar ska vara offentliga och ske inom rimlig tid¹². Domstolarnas självständighet ska garantera rättssäkerheten i processen enligt 11 kap. 3 § RF. Enligt artikel 6.1 EKMR ska alla medborgare ha rätt till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Rättssäkerheten ska även garanteras genom att det är åklagarna som har bevisbördan i brottmål, enligt principen *in dubio pro reo*¹³. Principen om den fria bevisföringen enligt 35 kap. 1 § RB och det stränga beviskravet *bortom rimligt tvivel*¹⁴ ska även garantera individens rättssäkerhet.

2.1.2 Maktdelning

För att ytterligare minska risken för maktmissbruk bör makten vara delad så att inte all makt hamnar i samma händer. I Sverige ska således den lagstiftande makten ligga hos riksdagen, den verkställande makten hos regeringen och den dömande makten hos domstolarna, detta för att motverka despotism och diktatur. När Sverige i början av 1800-talet utarbetade en ny regeringsform ville man skapa en domaremakt som var *självständig under lagarna, men ej självhärskande över dem*. Maktdelning hade vid denna tid successivt börjat framträda men tidigare hade till exempel kungen, och även kyrkan, haft den dömande makten.¹⁵

11 Wennberg (2005), s. 19.

12 2 kap. 11 § 2 st RF, 5 kap. 1 § 1 st. RB, 2 kap. 9 § RF.

13 Wennberg (2005), s. 21.

14 NJA 1980 s. 725.

15 Peterson (2005), s. 23.

I regeringsformen ges uttryck för maktodelningsläran genom att det stadgas att domstolarna ska agera självständigt¹⁶. Även om principen om domstolarnas självständighet kan verka klar så kan det råda osäkerhet om dess praktiska tillämpning, menar Peterson. Att domstolarna ska vara självständiga samtidigt som självständigheten inte får drivas så långt att de blir "självhärskande" gör att maktodelningsprincipen ständigt aktualiserar frågan om förhållandet mellan rätt och politik.¹⁷

2.2 Materiella krav

Även om en stat uppfyller de formella kraven för att betecknas som en rättsstat så måste det finnas vissa materiella krav på lagstiftningen. Anledningen till detta är att staten måste begränsas i sin lagstiftning så att den inte kränker människors fri- och rättigheter. Vilka dessa rättigheter är och hur de ska preciseras råder det dock delade meningar om och på grund av detta formuleras många rättigheter ganska vagt, vilket ger domstolarna stort utrymme för olika tolkningar. Det finns därför en risk för en politisering av domstolarna eftersom rättskipningen lätt kan bli politiskt utslagsgivande.¹⁸

2.3 Kommentarer

Jag har i detta kapitel gett en kort beskrivning av rättsstatsprincipen samt vilka krav som kan ställas på en rättsstat. För att ett land ska anses vara en rättsstat så ställs det exempelvis krav på rättssäkerhet som skyddar inånarna från staten och rättssäkerheten är i sin tur beroende av bland annat *legal* förutsebarhet. Förutsebarheten kan vidare kopplas till olika faktorer och senare i uppsatsen kommer jag att undersöka detta lite närmare.

16 11 kap. 3-5 §§ RF.

17 Peterson (2005), s. 23.

18 Ibid, s. 24.

3 Nämndemannasystemet

För att kunna argumentera för eller emot nämndemannasystemet samt för att kunna förstå varför nämndemannasystemet kan påverka förutsebarheten i vårt rättssystem presenterar jag i detta kapitel lite bakgrundshistorik för nämndemannasystemet samt reglerna för detta. Jag presenterar även kort den senaste statliga utredningen som föreslår hur nämndemannasystemet skulle kunna förbättras.

3.1 Historik

Före kristendomens intåg i Sverige utövades rättskipning av hela befolkningen. Om de inblandade familjerna inte kunde lösa en tvist så fick saken föras till tinget som bestod av bygdens alla myndiga män. Tvisten avgjordes ofta på en gravplats under bar himmel och hade en religiös prägel. Antingen kunde tvisten avgöras genom att de tvistande genomförde någon slags kamp och där den som till exempel blödde först förlorade, eller så kunde tvisten avgöras genom att den svarande parten genom bevisning kunde bli fri. Bevisningen var dock inte av samma sort som vi idag är vana vid utan bestod ofta av fysiska prov som till exempel att gå på brinnande kol eller att kasta sig på vapen¹⁹. Om dessa prov klarades av utan skada trodde folket att gudarna ansåg att personen i fråga var oskyldig. Efterhand blev parts ed, kompletterad med edgärdsmän som gick i god för svaranden, allt viktigare som bevismedel men i brottmål har nämndemän som institution antagligen inte existerat före de skriftliga rättskällornas tid.²⁰

Under landskapslagarnas tid började man för första gången tala om en nämnd som dagens nämnd kan sägas härstamma från och redan i äldre Västgöotalagen från 1200-talet finns nämnden omtalad²¹. Domsrätten var nu överlåten till *en* person, en så kallad häradshövding, som hade till uppgift att leda förhandlingen på tinget och klargöra vad som stadgades i lagen. Den muntliga bevisningen kunde bestå av antingen *vittnesmål* (där ett visst sakförhållande försäkrades av ett vittne), *dulsmål* (där edgärdsmän gick i god för den svarande) eller *nämndsmål* (där ett antal utvalda

19 Jämför med 35 kap. 1 § BrB.

20 Diesen (1996), s. 107.

21 SOU 2002:61, s. 37.

ledamöter, ofta tolv stycken, bedömde saken). Dagens nämndemannasystem härstammar från dessa nämndsmål och har alltså sitt ursprung i en mer än 800 år gammal tradition, även om systemet har ändrats åtskilliga gånger under århundradena.²²

Från början var nämndens uppgift att uttala sig i sakfrågorna medan häradshövdingen ensam avgjorde rättsfrågorna²³. Så småningom stärktes dock nämndens makt och både under Magnus Erikssons allmänna landslag från 1347 och Kristoffers allmänna landslag från 1442 stärktes nämndens roll successivt och från att ha varit ett bevismedel blev nämndemännen allteftersom också domare vid sidan av häradshövdingen. I många andra länder vid den här tiden bestod nämndemännen av furstens vasaller men i Sverige hade adeln inte ensamrätt på att vara nämndemän. Nämndemännen kunde dock vara jäviga på det sättet att de fick del av böterna som utdömdes samt fick lön och andra förmåner vilket gjorde att de inte gärna ville döma mot makthavarnas vilja.²⁴

Adelsmän fick företräde till att vara häradshövdingar vid mitten av 1500-talet men eftersom de i allmänhet enbart var intresserade av att få del av de böter som dömdes ut så anlätade de ofta så kallade lagläsare som vikarier på posten. De vikarier som anlätades var de som inte krävde så mycket betalt och därför i allmänhet inte så juridiskt lärda. Detta medförde att nämndemännens roll stärktes och i många fall var det därför nämndemännen som utövade den faktiska rättskipningen. Mot slutet av 1600-talet minskade dock nämndemännens makt eftersom det nu föreskrevs att häradshövdingarna skulle bo inom lagsagan och personligen tjänstgöra vid tingen. De som utsågs var dessutom i allmänhet duktiga jurister och i kombination med att process- och bevisregler också ändrades fick nämndemännen med sin juridiska okunskap allt svårare att hävda sig²⁵. Före 1734 års lag var straffprocessen dock präglad av en stor formfrihet och maktbalansen mellan häradshövdingarna och nämndemännen kan därför ha varierat mellan olika häradshövdingar och mellan enskilda mål. Efter rättegångsbalkens införande år 1734 blev det dock tydligt att nämndemännen

22 Diesen (1996), s. 108.

23 SOU 2002:61, s. 37.

24 Diesen (1996), s. 112.

25 SOU 2002:61, s. 38.

tappat en stor del av sin makt till förmån för juristdomaren och enbart om alla tolv nämndemän var eniga så kunde de hävda sig mot domaren. Det skriftliga förfarandet hade nu också till stor del ersatt det muntliga så det var oftast bara juristdomaren som var tillräckligt insatt i saken och det var därför inte så vanligt att nämnden satte sig emot denne. Häradshövdingsskåren hade nu också vunnit allmänhetens förtroende så lagändringarna medförde inga större protester från folket.²⁶

I början av 1800-talet infördes nya grundlagar i Sverige men även om franska revolutionen spridit nya idéer om bland annat juryssystem (vilket infördes i Sverige i tryckfrihetsmål i samband med 1815 års tryckfrihetsförordning) och trots flera förslag så ändrades inte nämndemännens roll i brottmål nämnvärt under 1800-talet. 1948 minskades antalet nämndemän i häradsrätten till nio (tre för mindre grova brott) genom den nya rättegångsbalken. 1971 ersatte tingsrätten de tidigare häradsoch rådhusrätterna och samma år infördes en individuell reservationsrätt för nämndemännen som dock fortfarande var tvungna att vara eniga för att överrösta juristdomaren. Samtidigt minskades antalet nämndemän till fem. Under 1970-talet gjorde nämndemännen intåg även i hovrätten, länsrätten, kammarrätten och i vissa specialdomstolar. 1983 kom en stor förändring när nämndemännen fick individuell rösträtt och därmed fick samma domsmakt som juristdomaren. Enligt regeringen framhölls det att *lekmannainflytandet utgör en garanti för att domstolarnas avgörande ligger i linje med den allmänna rättsuppfattningen i samhället och att nämndemännens medverkan bidrar till att medborgarnas förtroende för rättskipningen upprätthålls*²⁷. Samtidigt sänktes antalet nämndemän till tre i normalfallet.²⁸

Enligt Diesen ska nämndemännens roll historiskt sett inte överdrivas. Förutom under någon enstaka period har nämndemännen inte haft någon reell maktposition förrän 1983 i och med att den individuella rösträtten infördes. Nämndemännen har främst haft en rådgivande och kontrollerande funktion och har gett domaren kunskap om parterna i målet och förhållandena på orten. Tillsättandet av nämndemän har förändrats genom åren och under 1700-talet utsågs nämndemännen relativt formlöst

26 Diesen (1996), s. 112ff.

27 Prop. 1982/83:126, s. 18.

28 Diesen (1996), s. 116 ff.

av häradsrätten men 1823 fick bönderna (som i princip var de enda som påverkades av häradsrätten) valrätt till nämnden vid sockenstämman. 1925 fick även kvinnor samma rätt men 1969 överflyttades valet till kommunfullmäktige. 1975 fick minoritet i kommunfullmäktige genom ”Lex Timrå” rätt att påkalla proportionella val vid val av nämndemän.²⁹

3.2 Dagens nämndemannasystem

3.2.1 Rekrytering och val av nämndemän

Det är regeringen eller en av regeringen utsedd myndighet som bestämmer hur många nämndemän det ska finnas i varje domsaga varefter tingsrätten fördelar tjänstgöringen mellan dem³⁰. Val av nämndemän i tingsrätt förrättas av kommunfullmäktige och vid dessa val ska det eftersträvas att sammansättningen av nämndemannakåren blir allsidig med hänsyn till ålder, kön, etnisk bakgrund och yrke. Vid likvärdiga alternativ vid denna sammansättning bör personer med minst erfarenhet av nämndemannauppsdrag prioriteras.³¹

Endast svenska, myndiga medborgare får lov att bli nämndemän. Man får inte vara i konkurstillstånd eller ha förvaltare enligt 11 kap. 7 § FB. För att vara valbar till en tingsrätt krävs att man är folkbokförd i kommunen eller den del av kommunen som hör till tingsrätten. Poliser, juridiskt utbildade domare, anställda vid domstol, åklagare, advokater eller andra som har till yrke att föra annans talan vid domstol får inte vara nämndemän. Man får inte heller samtidigt vara nämndeman i både tingsrätt och hovrätt. Nämndemän ska utses med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och vara lämplig för uppdraget även efter övriga omständigheter. Det är domstolen som ska kontrollera behörigheten och lämpligheten, i fråga om laglydnad, hos den som utsetts till nämndman.³²

29 Diesen (1996), s. 117 ff.

30 1 kap. 4 § RB.

31 4 kap. 7 § RB.

32 4 kap. 6 § RB.

Det krävs inga juridiska eller andra sakliga kunskaper för att bli nämndeman utan det är istället nämndemännens omdöme och livserfarenheter som ska göra dem lämpliga som meddomare³³. Nämndemännen väljs för fyra år men *kan* entledigas vid en ålder av sextio år eller om det finns något annat giltigt hinder. En nämndeman som har begått brott eller på något annat sätt visat sig olämplig *ska* entledigas³⁴. En nämndeman får inte betrakta ett mål utifrån sin politiska ståndpunkt och heller inte rösta för en utgång utifrån denna aspekt³⁵. Precis som juristdomaren måste nämndemännen avlägga domareden³⁶. Jävsregler gäller inte bara för juristdomaren utan också för nämndemän³⁷. En nämndeman som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften kan dömas för tjänstefel³⁸.

Respektive domstol bestämmer hur de valda nämndemännen ska användas och vanligtvis delas de in i olika grupper, helst med en viss fördelning mellan olika partier. Domstolarna ska även försöka utnyttja nämndemännens eventuella specialkunskaper vid mål av särskild art, till exempel ekonomisk brottslighet eller i ungdomsmål.³⁹ Även om Domstolsverket anser att nämndemannakåren bör ha en allsidig sammansättning med avseende på ålder, kön, etnisk bakgrund och yrke så rekryterar kommunfullmäktige dock sällan någon utanför gruppen av politiskt aktiva⁴⁰. I de undersökningar jag gjort visar det sig också att ingen av de valda nämndemännen i Malmö 2007-2015 har rekryterats utanför gruppen av politiskt aktiva⁴¹.

33 Prop. 1982/83:126, s. 18.

34 4 kap. 8 § RB.

35 Prop. 1982/83:126, s. 18.

36 4 kap. 11 § RB.

37 4 kap. 12-15 §§ RB.

38 20 kap. 1 § BrB.

39 Diesen (1996), s. 144.

40 Domstolsverkets rapportserie (2007), s 2ff.

41 Se kap 5.1.

3.2.2 Domförhet, överläggning och omröstning

Vid huvudförhandling i brottmål ska tingsrätten som huvudregel bestå av en ordförande och tre nämndemän. Rätten är dock domför även om en nämndeman skulle få förhinder efter att huvudförhandlingen har påbörjats. Om det för ett brott inte är föreskrivet svårare straff än böter eller sex månaders fängelse och det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter så är rätten dock domför även utan nämndemän. Detta gäller dock inte om det är fråga om företagsbot. I mål där frågan gäller omprövning av en tidigare utdömd påföljd ska nämnden alltid delta om åklagaren begär det. Antalet juridiskt utbildade domare får utökas med en om det finns särskilda skäl för det och detsamma gäller i fråga om antalet nämndemän.⁴² År 2014 avgjordes det i tingsrätterna ungefär 84 000 mål och av dessa satt en nämnd med i ungefär 44 000, alltså i drygt hälften av målen⁴³.

Efter att huvudförhandlingen har avslutats ska överläggning hållas. Om nämndemän ingår i rätten så är det juristdomarens uppgift att redogöra för vad saken gäller och vad lagen stadgar⁴⁴. Om rätten inte kan enas om ett utslag ska omröstning ske och då ska ordföranden lägga sin röst först⁴⁵. I normalfallet består rätten av en ordförande och tre nämndemän och deras röster väger alla lika tungt. Om det i skuldfrågan blir oavgjort, det vill säga två anser att den åtalade ska fällas och två anser att den åtalade ska frias, ska rätten hellre fria än fälla enligt principen *in dubio in pro reo*⁴⁶. Om det i påföljdsfrågan blir oavgjort ska den lindrigaste påföljden utdömas enligt principen *in dubio mitius*⁴⁷. Om det inte går att avgöra vilket alternativ som är det lindrigaste har ordföranden utslagsröst⁴⁸. Om någon har en skiljaktig mening ska denna meddelas i domen⁴⁹.

42 1 kap. 3b § RB.

43 Domstolsverket (2014), tabell 1.1 och 1.6.

44 30 kap. 7 § RB.

45 29 kap. 1 § RB.

46 29 kap. 3 § RB.

47 29 kap. 3 § RB.

48 29 kap. 3 § RB.

49 30 kap. 7 § 5 st RB.

3.2.3 Nämndemannautredningen

Nämndemannasystemet har inte genomgått några större förändringar sedan 1983 då den individuella rösträtten infördes. Efter en utredning med uppdrag att genomföra en översyn av nämndemannasystemet överlämnades dock *Nämndemannautredningen – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* till regeringen i juni 2013⁵⁰. Denna utredning föreslog betydande och omfattande förändringar som i grunden skulle reformera det nuvarande nämndemannasystemet och nedan följer några av de förslag som lades fram:

- **Ändamålsenlig nämndemannamedverkan i domstolarna**

Nämndemän ska inte delta i hovrätt eller kammarrätt och i tingsrätten ska *två* istället för *tre* nämndemän medverka. Nämndemän ska inte medverka i mål som är av *enkel beskaffenhet* eller i mål som huvudsakligen innefattar *komplicerade rättsfrågor*.⁵¹ Dessa förslag skulle bidra till snabbare och effektivare handläggning eftersom nämndemännen då inte hade medverkat i mål där de inte tillför någon direkt nytta.⁵²

- **Rekrytering och val av nämndemän**

Det ska råda fri ansöknings- och nomineringsrätt och minst hälften av nämndemännen bör väljas från en *fri kvot*, det vill säga från en grupp som inte har nominerats av ett politiskt parti⁵³. Detta skulle innebära att nämndemannakåren hade blivit *mer allsidigt sammansatt* och förtydligat att nämndemannauppdraget *inte är politiskt*⁵⁴.

50 SOU 2013:49.

51 Ibid, s. 129, s. 142ff.

52 Ibid, s. 142ff.

53 Ibid, s. 240, s. 244.

54 Ibid, s. 232.

Förutom dessa genomgripande förändringar innehöll utredningen ett antal mindre genomgripande förändringar angående nämndemännens lämplighet, entledigande och avstängning av nämndemän, tjänstgörings- och ersättningsvillkor samt förbättringar av informationen till och grundutbildningen av nämndemännen⁵⁵.

Efter att ha tagit del av Nämndemannautredningens betänkande överlämnade regeringen till riksdagen propositionen *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav* den 6 mars 2014⁵⁶. Riksdagen biföll regeringens förslag och lagändringarna trädde i kraft den 1 september 2014⁵⁷. Lagändringarna innehöll dock endast några mindre förändringar och förslagen angående *ändamålsenlig nämndemannamedverkan i domstolarna* samt *rekrytering och val av nämndemän*, de som på allvar hade kunnat förändra systemet, förkastades helt.

3.3 Kommentar

Nämndemännens roll har förändrats under århundradena och ursprungligen var de avsedda som ett bevismedel. Successivt fick de dock även en domarroll och även om de inte alltid haft samma makt som juristdomaren så har de idag individuell rösträtt och är i majoritet mot juristdomaren.

Före nämndens införande kunde bevisningen i rättsprocessen bestå av till exempel fysiska prov som avgjorde om den åtalade var skyldig eller inte. Jämfört med detta får man därför anse att nämnden som bevismedel på ett betydande sätt förbättrade den *legala* förutsebarheten. I modern tid försvaras nämndemannasystemet främst genom att den *demokratiska* förutsebarheten ökar, det vill säga att nämndemännen ökar medborgarnas förtroende för rättssystemet genom att de agerar ”röst åt folket” och därigenom dömer efter den allmänna rättsuppfattningen.

55 SOU 2013:49, s. 195, s. 273ff, s. 305ff, s. 351ff.

56 Prop. 2013/14:169.

57 Lag (2014:904) om ändring i rättegångsbalken.

4 Argument för och emot nämndemannasystemet

Nedan följer de vanligaste argumenten *för* och *emot* nämndemannasystemet och de är hämtade från lagmotiv, statliga utredningar samt doktrinen.

4.1 Argument för nämndemannasystemet

4.1.1 Medborgarinflytande

Ett av de starkaste argumenten för nämndemannasystemet är att det ger medborgarna ett verkligt inflytande över, och insyn i, rättskipningen vilket innebär ökad demokrati⁵⁸. *Genom att som allmänhetens representanter utöva insyn i den dömande verksamheten bidrar nämndemännen till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna* står det till exempel i regeringens senaste proposition som behandlar nämndemannasystemet⁵⁹. Nämndemannasystemet bidrar vidare till att skapa *legitimitet* för domstolarnas avgöranden genom insynen och inflytandet över dömandet⁶⁰. Nämndemännen har även en *demokratisk funktion* då de kan bevaka att domstolarna är oberoende och att inga myndigheter, organisationer eller enskilda personer otillbörligt påverkar domstolarna⁶¹.

4.1.2 Förtroende för domstolarna

Ett annat argument som används flitigt i debatten om nämndemannasystemet är att *förtroendet* för rättssystemet ökar om nämndemän är med och dömer. Det ansågs i den senaste statliga utredningen till och med vara det främsta och i viss mån det enda argumentet som motiverar nämndemannasystemet⁶². Genom att kunna återge vad som försiggår i våra domstolar och därmed förhoppningsvis förmedla en positiv bild av domstolarnas noggrannhet, rutiner och högt ställda krav på rättssäkerhet så

58 Diesen (1996), s. 235.

59 Prop. 2013/14:169 s. 14.

60 SOU 2013:49, s. 98.

61 Ibid, s. 98.

62 Ibid, s. 122.

ökar medborgarnas förtroende för domstolarna och rättsväsendet⁶³. Att medborgarnas förtroende för rättskipningen är viktigt är inte något nytt konstaterande utan det betonade PK redan 1926: *En fördel, som lekmäns deltagande i rättskipningen utan tvivel medför, är att folkets förtroende för rättskipningen därigenom underhålles och stärkes. Folket kommer genom detta deltagande att icke betrakta rättskipningen såsom en främmande samhälls-verksamhet utan känner sin samhörighet med den.*⁶⁴

4.1.3 Pedagogiska skäl

Ett annat argument för nämndemannasystemet är att det tvingar ordföranden att på ett *begripligt sätt* förklara för nämndemännen vad lagen säger, hur den ska tolkas, vilken praxis som finns och vilka övriga frågor som har relevans för avgörandet. Genom att göra detta påverkas förhoppningsvis även domens formulering så att den för den juridiskt oinsatte inte blir alltför juridiskt komplex och svårbegriplig vilket ger både parterna i målet och allmänheten bättre förutsättningar för att förstå resonemangen som ligger bakom domen.⁶⁵ Det finns alltså ett *teknokratiskt* skäl till att ha nämndemän som dömer. Med enbart juridiskt utbildade domare finns det en risk för att dömandet blir alltför vetenskapligt och att människor i allmänhet har svårt att förstå vad som försiggår i domstolarna. I och med nämndemännens medverkan kan processen individualiseras genom att en generell tillämpning av rättsregler tillämpas.⁶⁶

4.1.4 Bidragande av livserfarenhet

Nämndemännen bidrar med sina olika kunskaper och erfarenheter till en *breddad kompetens* för domstolen och avgörandena kan därmed grundas utifrån fler perspektiv och domstolen kan få fler referenser för sin bedömning⁶⁷. En ensam

63 SOU 2013:49, s. 120.

64 SOU 1926:31, s. 85.

65 SOU 2013:49, s. 118.

66 Diesen (1996), s. 33f.

67 SOU 2013:49, s. 117.

domare har naturligtvis sin kunskap och sina erfarenheter men om rätten består av flera domare kan mångfalden av domarnas bakgrund bidra till ett bättre dömande. Genom att rätten representeras av representanter från olika grupper av människor avseende kön, ålder, yrke och så vidare kan förståelsen för både de åtalade och målsägandena öka.⁶⁸ Detta i sin tur medför att beslut om påföljd men även bevisvärdering underlättas⁶⁹.

Nämndemännen kan dessutom i hög grad bidra med person- och lokalkännedom eftersom de ofta känner till både människorna och samhället som aktualiseras genom domstolsprocessen. Även om PK redan 1926 fastslog att lokal- och personkännedom inte borde ha någon större relevans i och med den nya processordningen, som skulle bygga på muntlighet och bevisomedelbarhet, har argumentet ofta använts långt senare.⁷⁰

4.1.5 Speglande av den allmänna rättsuppfattningen

Genom att nämndemännen inte är bundna av något juridiskt tänkande kan en större flexibilitet skapas om de i de fall där lagen är rigid och i obalans med det allmänna rättsmedvetandet hos människor verka för en tillämpning som ligger i linje med detta medvetande⁷¹. Nämnden ska *utgöra garanti för att avgörandena ligger i linje med rättsuppfattningen i landet*⁷². Speciellt när det gäller påföljdsfrågor och bevisvärdering är det viktigt att avgörandena speglar den allmänna rättsuppfattningen⁷³.

Även om nämndemännen inte har rätt att ändra lagen så kan det finnas goda skäl till att där lagarna ger utrymme för det, exempelvis vid bedömningar där ett visst skön är tillåtet, låta allmänhetens värderingar utgöra ett grundläggande inslag i dömandet⁷⁴.

68 Diesen (1996), s. 31.

69 Ibid, s. 237f.

70 Ibid, s. 238, se också till exempel SOU 1961:6 s. 54.

71 Diesen (1996), s. 29.

72 Prop. 1982/83:126, s. 18.

73 Prop. 1996/97:133, s. 29.

74 Diesen (1996), s. 30.

4.1.6 Kostnadsskäl

En nämndeman får 500 kr i arvode för en dags arbete i tingsrätten⁷⁵. Därtill kan ersättning för eventuell inkomstförlust tillkomma.⁷⁶ Om alla nämndemännen hade ersatts av juridiskt utbildade domare så hade kostnaden blivit högre och även om de tre nämndemännen skulle ersättas av endast *en* juridiskt utbildad domare så är det möjligt att kostnaden hade blivit högre⁷⁷. Om nämndemännen däremot helt hade avskaffats och inte ersatts av några andra så hade dock naturligtvis kostnaderna minskat. Historiskt sett har rätten bestått av betydligt fler nämndemän än dagens tre och en anledning till att antalet nämndemän successivt har skurits ner är just kostnadsaspekten⁷⁸.

4.2 Argument emot nämndemannasystemet

4.2.1 Avsaknad av juridisk kunskap

Ett av de starkaste argumenten emot nämndemannasystemet är att nämndemännen *saknar juridisk kompetens*. Trots att domarna för att kunna döma rätt måste kunna lagen, den juridiska metoden, praxis och olika tolkningsmetoder så saknar nämndemännen dessa kunskaper och kan därför ha svårt att komma fram till det resultat som lagstiftaren avsett. Det innebär att de är helt beroende av ordförandens anvisningar och förklaringar.⁷⁹

Domarrollen kan dock anses ha två olika funktioner, den *utredande* och den *beslutande*. Den utredande funktionen kräver juridisk kunskap medan den beslutande funktionen kan klaras av med hjälp av sunt förnuft, logik och gängse samhällsvärderingar. Även om det är möjligt för nämndemännen att helt lita på ordförandens utredningar och enbart koncentrera sig på den beslutande funktionen så

75 2 § Förordning om ersättning till nämndemän och vissa andra uppdragstagare inom domstolsväsendet m.m.

76 2a § Förordning om ersättning till nämndemän och vissa andra uppdragstagare inom domstolsväsendet m.m.

77 Diesen (1996), s. 36f.

78 Ibid, s. 237.

79 Ibid, s. 39.

kan det i praktiken vara svårt att skilja de två funktionerna åt. Det finns därför en risk att nämndemännen i praktiken utför samma juridiska syssla som den professionelle domaren.⁸⁰

4.2.2 Risk för subjektivism

En risk som finns med nämndemän som domare är att deras bristande kunskaper istället ersätts av *tyckande*. Det innebär i så fall mindre objektivitet, sämre förutsebarhet samt en fara för att ovidkommande omständigheter påverkar domsluten. Även om juristdomare också kan påverkas av irrelevanta faktorer så är de i alla fall genom sin utbildning och erfarenhet som professionell domare betydligt bättre tränade på att undvika subjektivistiska misstag.⁸¹ Risken för subjektivism uppmärksammades redan i tidiga utredningar om nämndemannasystemet och i sitt betänkande från 1926 angav PK att eftersom nämndemännens synpunkter kan göras gällande vid rättsprövningen så *uppstår emellertid den faran, att lekmännen kunna vara benägna att för vinnande av ett resultat, som enligt deras uppfattning är tillfredsställande, åsidosätta lagens bud*⁸². Eftersom nämndemännen inte har samma kyliga objektivitet som den professionelle domaren finns alltid en risk att de låter sig styras av sina känslor för brottet i fråga, den åtalade eller brottsoffret⁸³. Genom att juristdomaren till stor del ansvarar för motiveringar till domen samt domsskrivandet så tvingar detta också fram ett mera logiskt och analytiskt förhållningssätt till det rättsliga avgörandet.⁸⁴

4.2.3 Risk för partipolitisering

Nämndemännen i tingsrätten utses av kommunfullmäktige men rekryteringen sköts av de politiska partierna och att ett parti har som krav att den föreslagna kandidaten ska vara medlem i partiet är mer regel än undantag. De partier som är företrädare i fullmäktige nominerar kandidater till nämndemannavalen enligt principen om

80 Diesen (1996), s. 39.

81 Ibid, s. 43f.

82 SOU 1926:31, s. 87.

83 Ekelöf & Edelstam (2002), s. 117 ff.

84 Diesen (1996), s. 44.

proportionella val. Ofta sker rekryteringen av nämndemän tillsammans med rekrytering till andra förtroendeuppdrag och det är därför vanligt att personer blir nominerade till förtroendeuppdrag i största allmänhet.⁸⁵

Att vara nämndeman är dock ett statligt förtroendeuppdrag som kräver neutralitet och objektivitet och reglerna om domarjäv gäller även nämndemän⁸⁶. En person som brinner för sitt parti och dess politik kan emellertid hamna som nämndeman mer eller mindre av en slump och då kan det också vara svårt att helt sätta partipolitiken åt sidan. Det har även visats i olika studier att nämndemän ofta tror att de blir rekryterade som nämndemän i syfte att lyfta fram sitt partis ideologi, exempelvis i Christian Diesens undersökning från år 1995 där 30 % av de tillfrågade nämndemännen ansåg att deras arbete som nämndeman genomsyrades av deras partis ideologi⁸⁷. År 2010 upprepades undersökningen i ett examensarbete och då visade det sig att hela 61 % av de tillfrågade nämndemännen menade att de vid dömandet påverkades av sitt partis ideologi⁸⁸.

4.2.4 Lägre effektivitet och sämre metodutveckling

Eftersom nämndemännen saknar även de mest grundläggande juridiska kunskaperna så måste ordföranden inför varje överläggning förklara vad lagen säger, hur den ska tolkas, praxis och så vidare. Detta gör naturligtvis att mycket tid går förlorad, tid som ordföranden hade kunnat lägga på andra uppgifter och andra mål. Om ett mål blir fördröjt eller inställt så har nämndemännen inte heller några andra arbetsuppgifter som de kan utföra och de sitter då avlönade utan att tillföra någonting medan ordföranden har andra uppgifter som kan skötas. Att effektiviteten på grund av nämndemännasystemet blir lägre innebär naturligtvis att kostnaden ökar och argumentet att nämndemän är billigare än juridiskt utbildade domare (se kap 4.1.6) därmed svagare.⁸⁹

85 Prop. 2013/14:169, s. 12.

86 Se till exempel 4 kap 13 § RB.

87 Diesen (2011/12), s. 540.

88 Dahlgren (2010), s. 14.

89 Diesen (1996), s. 47.

Det faktum att ordföranden inför varje överläggning måste förklara juridiken för nämndemännen innebär inte bara att effektiviteten blir lägre utan också att metodutvecklingen hämmas. Eftersom förklaringarna för nämndemännen måste vara enkla och allmänna så finns en risk att svårigheterna banaliseras och att rättsvetenskapen inom det bevisrättsliga området inte utvecklas vidare eftersom nämndemännen ändå inte kommer att förstå den.⁹⁰

4.3 Kommentar

Jag har i detta kapitel presenterat de vanligaste argumenten för och emot nämndemannasystemet. En del av dessa argument bygger på att nämndemännens medverkan påverkar den *legala* eller *demokratiska* förutsebarheten och jag kommer i följande kapitel undersöka några av dessa argument. Även om det finns en risk för att den *legala* förutsebarheten minskar i och med nämndemannasystemet så kan det faktum att nämndemännen är tänkta att vara allmänhetens representanter ge människorna trygghet och därmed *demokratisk* förutsebarhet om att rättsväsendet fungerar som det ska.

I de två första undersökningarna i efterföljande kapitel undersöker jag argumentet att nämndemannasystemet medför en risk för *partipolitisering* vilket skulle innebära att den *legala* förutsebarheten minskar. I den tredje undersökningen undersöker jag om nämndemannasystemet innebär att människors *inflytande* i dömandet, *insyn* i rättssystemet samt *förtroende* för detta ökar. Dessa demokratiska faktorer medför en ökad trygghet inför rättsväsendet och därmed *demokratisk* förutsebarhet för att rättssystemet fungerar som det ska.

⁹⁰ Diesen (1996), s. 42.

5 Undersökning 1

I min första undersökning ville jag undersöka argumentet att nämndemannasystemet medför en risk för partipolitisering. Detta ville jag göra genom att ta reda på om det finns några tendenser på att nämndemän från något parti i större utsträckning vill se fällande/friande domar jämfört med nämndemän från de andra partierna. Om det skulle vara på det viset så bidrar det till att den legala förutsebarheten *minskar* vilket skulle försvaga rättssäkerheten. Det skulle kunna visa sig om exempelvis nämndemän från några särskilda partier i regel vill fälla de åtalade medan nämndemän från andra partier i regel vill fria de åtalade. Den legala förutsebarheten skulle i så fall påverkas på det viset att utfallet i ett mål inte enbart beror på vilken bevisning som kan presenteras under huvudförhandlingen utan även på vilka nämndemän som råkar döma i målet.

5.1 Tillvägagångssätt

Jag gick igenom ungefär 400 brottmål från våren/sommaren 2015 från Malmö tingsrätt och målen hämtades från <http://www.infotorg.se>. En del av dessa mål avgjordes av en ensam domare och togs därför inte med i undersökningen. Andra mål innefattade flera domslut, till exempel då den åtalade var anklagad för flera brott eller om det fanns flera åtalade. Undersökningen kom därför att innefatta 1 141 domslut och eftersom det i regel är tre nämndemän (plus en ordförande) om varje domslut så omfattar undersökningen närmare 3 500 olika röster av nämndemän.

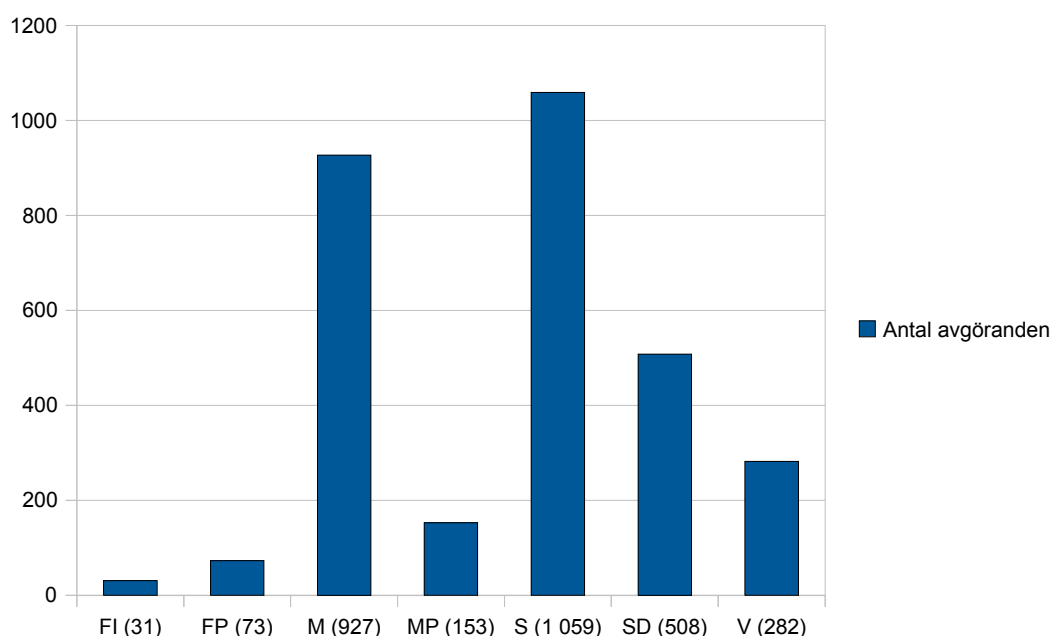
För att få reda på nämndemännens politiska tillhörighet gick jag in på <http://www.malmo.se> där det går att se vilka som är nämndemän under 2015. Jag kontaktade även stadskontoret i Malmö för att få listor på nämndemän under tidigare perioder och fick då listor för perioderna 2007-2010 och 2011-2014. Även om målen jag undersökte inte sträckte sig så långt tillbaka så hände det att nämndemännen som dömde inte fanns med på någon av listorna och detta kan bero på att Malmö kommun bytte system för sitt förtroendemannaregister under förra mandatperioden och att nämndemän som avsågt sitt uppdrag innan det nya systemet kom i drift

därför saknas⁹¹. Alla nämndemännen på listorna jag fick tillgång till visade sig vara med i det politiska parti som nominerat dem. Partierna har alltså under de aktuella perioderna inte rekryterat nämndemän utanför de egna politiska leden.

Jag sammanställde alla målen i en tabell och för varje mål noterade jag hur ordföranden och nämndemännen hade röstat i skuldfrågan. Jag noterade även nämndemännens partitillhörighet. På detta sätt kunde jag sedan räkna ut hur många gånger partiernas nämndemän deltagit i ett avgörande samt hur många gånger de velat fälla eller fria de åtalade.

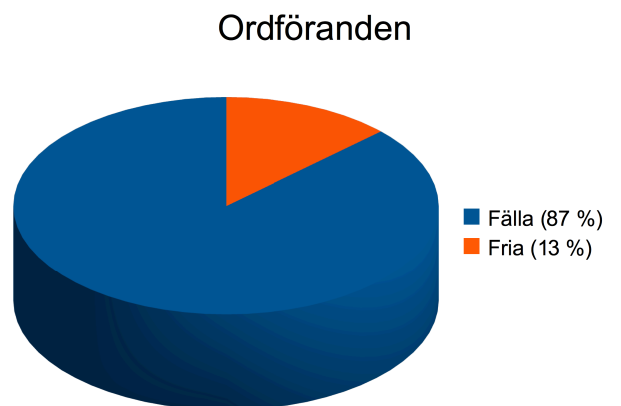
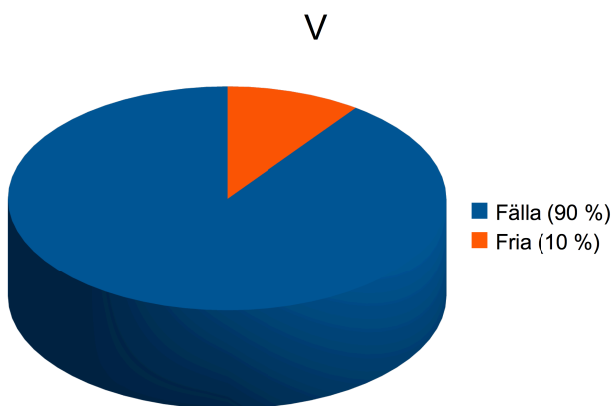
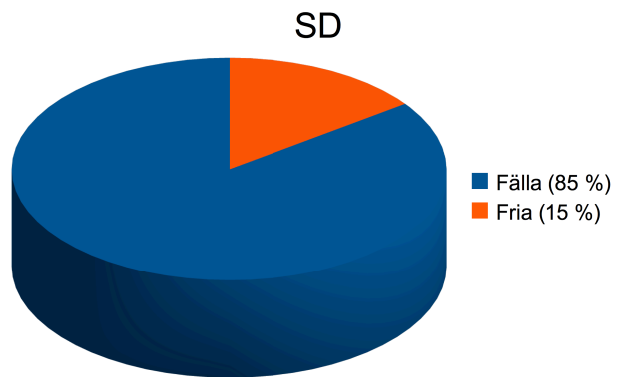
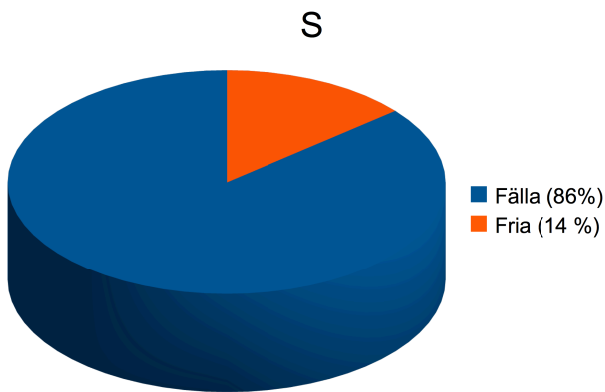
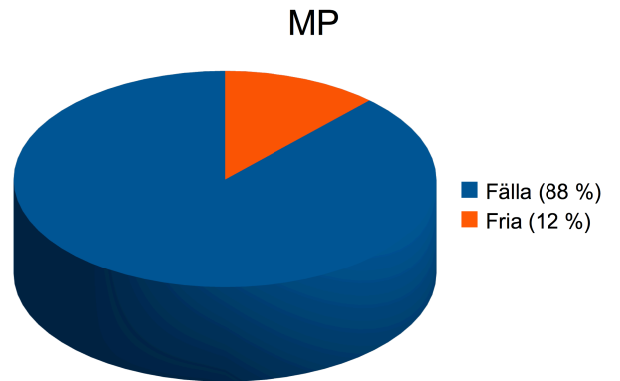
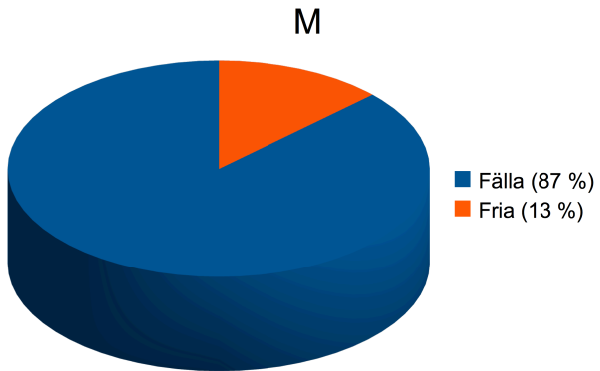
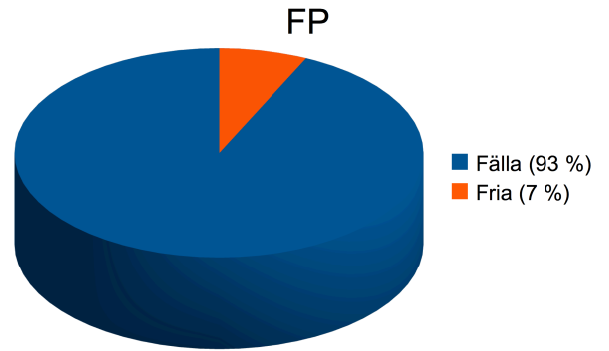
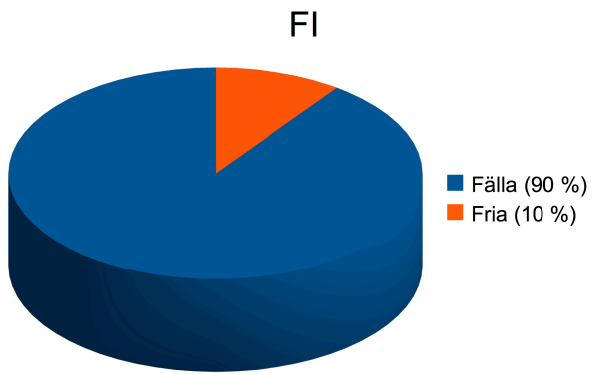
5.2 Resultat

Nämndemännen i undersökningen kom från partierna FI, FP, M, MP, S, SD och V och i diagrammet nedan visas hur många gånger nämndemän från varje parti var med i ett avgörande:



I diagrammen nedan visas hur ofta nämndemännen från varje parti samt ordföranden procentuellt sett ville fälla eller fria de åtalade:

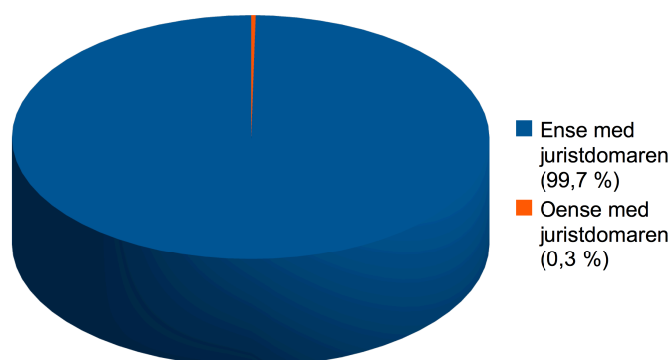
⁹¹ Mailkonversation med August Sparresäter, Stadskontoret Malmö Stad, 2015-07-03.



5.3 Analys

I statistiska undersökningar blir resultatet i regel bättre ju mer data som undersöks och som diagrammet på sidan 27 visar så är det ganska stor skillnad på partiernas representation som nämndemän i min undersökning. Exempelvis var nämndemän från S med 1 059 gånger medan nämndemän från FI endast var med 31 gånger. Även om det innebär att resultaten kan anses vara bättre säkerställda ju större representation partierna har bedömer jag att resultaten ovan visar på att det inte finns någon direkt tendens till att partitillhörigheten spelar någon roll om man tittar på hur ofta nämndemännen vill fälla eller fria den åtalade. Oavsett partitillhörighet är nämndemännens siffror ungefär lika med ordförandenas vilka röstade för att de åtalade skulle fällas i 87 % av fallen och frias i 13 % av fallen. I min undersökning har jag dessutom inte avgränsat mig till *ett* sorts brott utan alla slags brott är representerade. Eftersom en del brott till sin natur medför fler fällande domar än en del andra brott så är några procentenheters skillnad i denna undersökning inget uppseendeväckande, enligt min mening.

Det jag istället upptäckte när jag analyserade datan var att det ytterst sällan förekom att någon domare var skiljaktig. Av nämndemännens 3 426 röster skilde sig endast 10 från ordförandens röst. Det motsvarar 0,3 % vilket innebär att en nämndeman var oense med juristdomaren endast ungefär en gång av 350. Se diagram nedan.



Det kan finnas flera anledningar till att nämndemännen så ofta är ense med ordföranden. En anledning kan vara att en del mål är väldigt *lättbedömda*, exempelvis när den åtalade erkänner gärningen. En annan anledning kan vara att en del mål är så *komplicerade* att nämndemännen (på grund av sin juridiska okunskap) inte riktigt hänger med och därför röstar som ordföranden eftersom det kan vara svårt för dem att bilda sig en egen uppfattning.

6 Undersökning 2

Som min första undersökning visade så är det ytterst sällan som någon domare är skiljaktig utan nämndemännen röstar nästan alltid som ordföranden. Dock händer det ibland att någon domare är skiljaktig och i min andra undersökning ville jag ta reda på om det finns något mönster på vilket sätt domarna i dessa fall är skiljaktiga. Om det till exempel skulle visa sig att nämndemän från ett och samma parti alltid är ense medan nämndemän från olika partier alltid är oense så hade förutsebarheten *minskat* eftersom man då starkt hade kunnat misstänka att en del nämndemän inte bara röstar efter den bevisning som framkommer i målen utan även efter vilka andra nämndemän som är med och dömer.

6.1 Tillvägagångssätt

Precis som i föregående undersökning hämtade jag mål från <http://www.infotorg.se> och jag undersökte ungefär 300 mål från Malmö tingsrätt där minst en domare varit skiljaktig. I dessa mål var skiljaktigheten mellan domarna relaterade till skuldfrågan i 125 mål och i dessa jämförde jag sedan hur varje nämndeman röstade i förhållande till de andra nämndemännen samt ordföranden. Precis som i föregående undersökning sammanställde jag målen i en tabell och kunde därmed få fram svaren jag sökte.

Jag fick i denna undersökning gå tillbaka till domar från både 2014 och 2013 vilket betydde att även nämndemän från SPI var representerade men eftersom det var så sällan så tog jag inte med deras avgöranden i undersökningen. Detsamma gäller FI. För att ytterligare avgränsa hur många sätt nämndemännen från de olika partierna kunde vara ense respektive oense med varandra på valde jag att lägga ihop partierna i olika "block". FP och M kallar jag därför för det *Blåa* blocket medan jag kallar MP, S och V för det *Röda* blocket. *SD* fick vara ett eget block. Även om partierna i varje block antagligen inte tycker exakt lika i alla rättsfrågor så menar jag att indelningen ändå är väl förenlig med mitt syfte med undersökningen.

6.2 Resultat

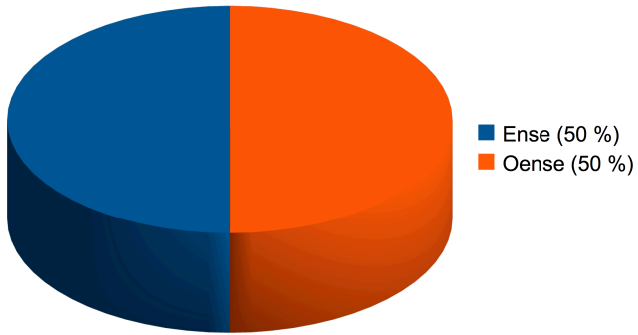
6.2.1 Jämförelse med de andra nämndemännen

Följande tabell visar hur många gånger en enskild nämndemans röst jämfördes med var och en av de andra nämndemännens röster samt deras blocktillhörighet.

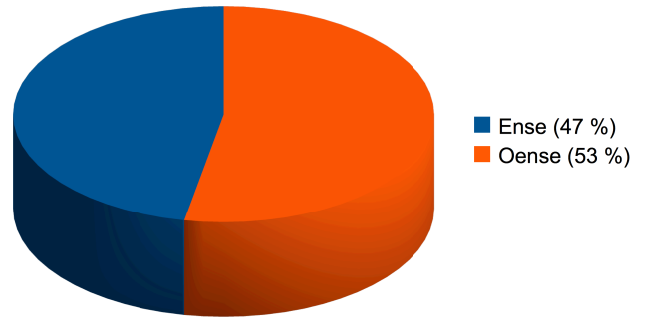
	Blåa	SD	Röda
Blåa	32	19	120
SD		3	19
Röda			64

Diagrammen på följande sida visar hur ofta någon nämndeman från varje block procentuellt sett var ense/oense med de andra nämndemännen.

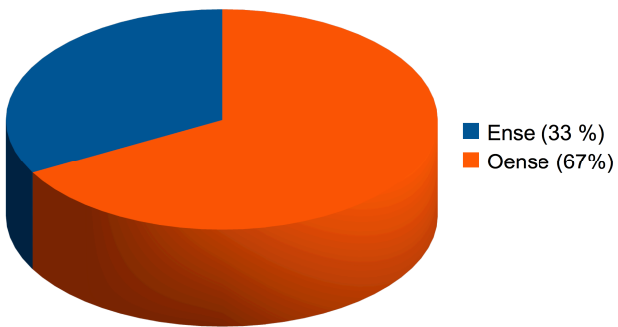
Blåa / Blåa



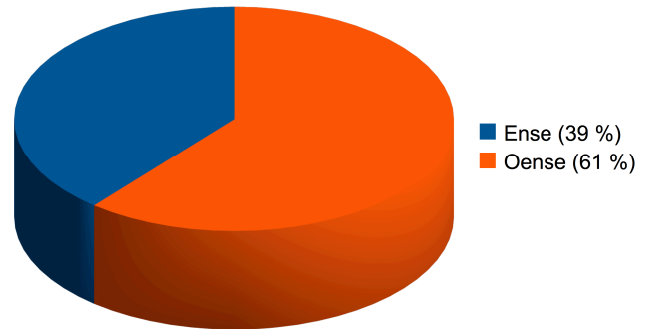
Blåa / SD



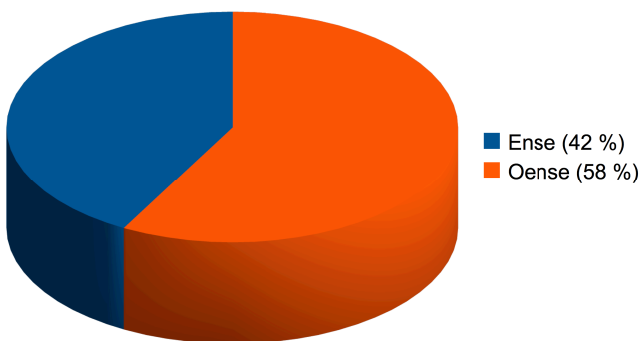
SD / SD



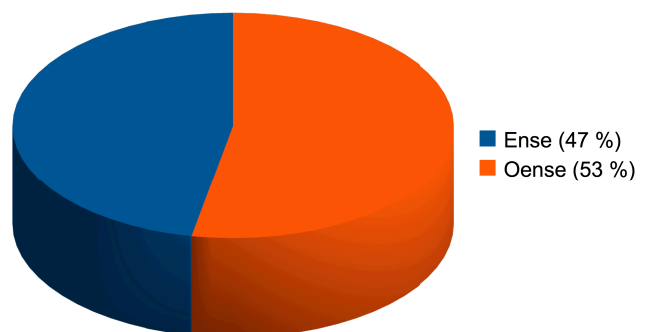
Blåa / Röda



Röda / Röda



SD / Röda



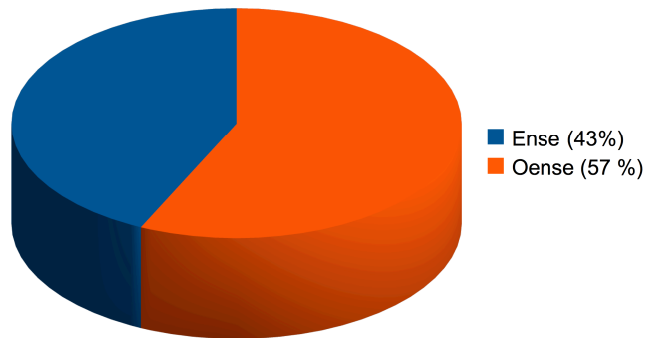
6.2.2 Jämförelse med ordföranden

Följande tabell visar hur många gånger de olika blockens nämndemäns röster jämfördes med ordförandens röst.

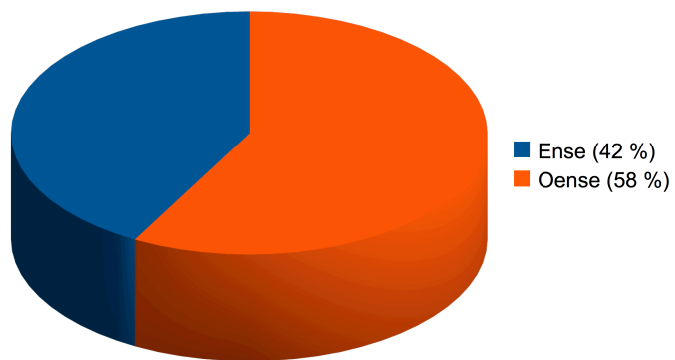
	Ordföranden
Blåa	121
SD	26
Röda	161

Diagrammen på nästa sida visar hur ofta någon nämndeman från varje block procentuellt sett var ense/oense med ordföranden.

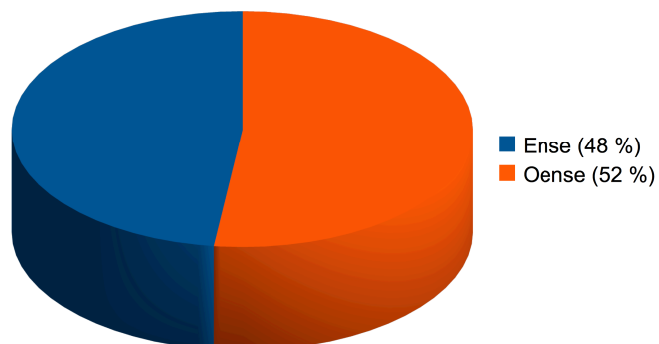
Blåa / Ordf



SD / Ordf



Röda / Ordf



6.3 Analys

Genom att jämföra hur nämndemännen röstat vid skiljaktiga domar ser man konkret i varje mål vilka domare som var ense respektive oense med varandra. Om nämndemännens röster hade påverkats av den politiska tillhörigheten så borde det ha syntts i denna undersökning men jag kan inte se några sådana tendenser. Oavsett om en nämndeman är från det Blåa blocket, det Röda blocket eller från SD så är skiljaktigheten med de andra nämndemännen ungefär lika frekvent oavsett nämndemännens politiska tillhörighet.

Inte heller vid jämförelsen av hur varje nämndeman röstat i förhållande till ordföranden går det att se att det skulle vara någon större skillnad. Oavsett blocktillhörighet så är nämndemännen från de olika blocken i skiljaktiga domar ense respektive oense med ordföranden ungefär lika ofta.

7 Undersökning 3

Som framgår av kapitel fyra är några argument för att nämndemän är med och dömer i domstolarna att medborgarnas *inflytande* i dömandet och *insynen* i rättssystemet ökar. Ett annat argument är att *förtroendet* för rättssystemet ökar och enligt den senaste statliga utredningen så är det också det *främsta* argumentet som motiverar nämndemannasystemet⁹². Argumenten *emot* nämndemannasystemet hänför sig ofta till att den *legala* förutsebarheten minskar. Dock så kan ökat inflytande i dömandet, ökad insyn i rättssystemet samt ett ökat förtroende för detta medföra en viss trygghet åt medborgarna. Med denna trygghet följer en *demokratisk* förutsebarhet för att rättssystemet fungerar som det ska och denna förutsebarhet *kan* därmed väga upp argumenten *emot* nämndemannasystemet.

Jag ville därför undersöka om det verkligen är så att människor anser att deras inflytande i dömandet, insyn i rättssystemet samt förtroende för detta ökar i och med nämndemännens roll som domare.

7.1 Tillvägagångssätt

I undersökningen ställde jag fem flervalsfrågor varpå 100 personer svarade på dessa.⁹³ Frågeformuläret inleddes med följande text:

Vid en domstolsförhandling i tingsrätten dömer i regel fyra domare. En av dessa är juridiskt utbildad medan tre är så kallade nämndemän. Nämndemännen är politiker som saknar juridisk utbildning och som utses av kommunfullmäktige. Alla fyra domarnas röst väger lika tungt vilket innebär att även om den juridiskt utbildade domaren anser att den åtalade ska frias så kan denne ändå dömas om de tre andra domarna (nämndemännen) anser att denne ska dömas.

Följande fem frågor ställdes sedan till deltagarna i undersökningen:

92 Se kap 4.1.2.

93 Se kap 7.4 för beskrivning av hur urvalsprocessen gick till.

1. Kände du till detta, att majoriteten av domarna i tingsrättsförhandlingar saknar juridisk utbildning och istället är tillsatta på grund av sin politiska tillhörighet?
2. Hur påverkar detta ditt förtroende för rättssystemet jämfört med om alla domarna var juridiskt utbildade?
3. Anser du att du har någon makt att påverka vilka som utses till nämndemän?
4. Känner du någon nämndeman?
5. Har du någon gång diskuterat en tingsrättsdom med en nämndeman?

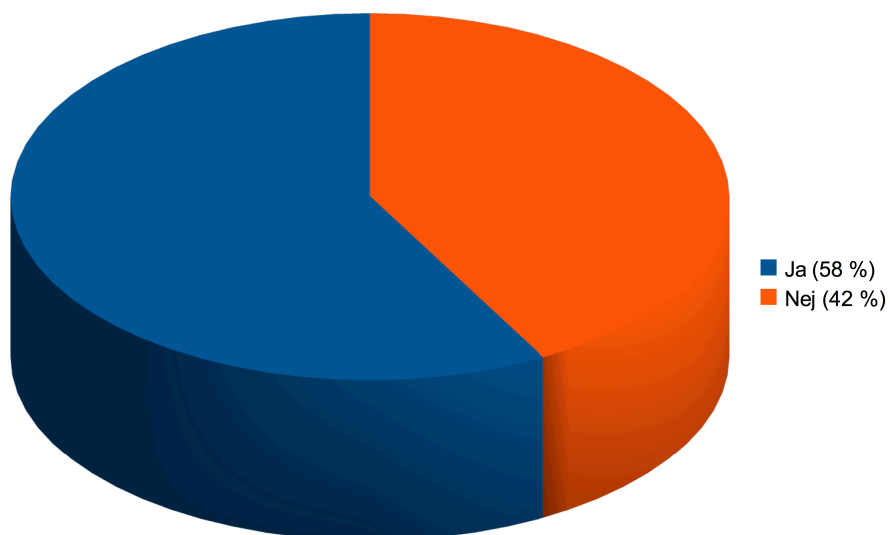
7.2 Resultat

På följande sidor redovisas resultaten i undersökningen.

7.2.1 Fråga 1

Kände du till detta, att majoriteten av domarna i tingsrättsförhandlingar saknar juridisk utbildning och istället är tillsatta på grund av sin politiska tillhörighet?

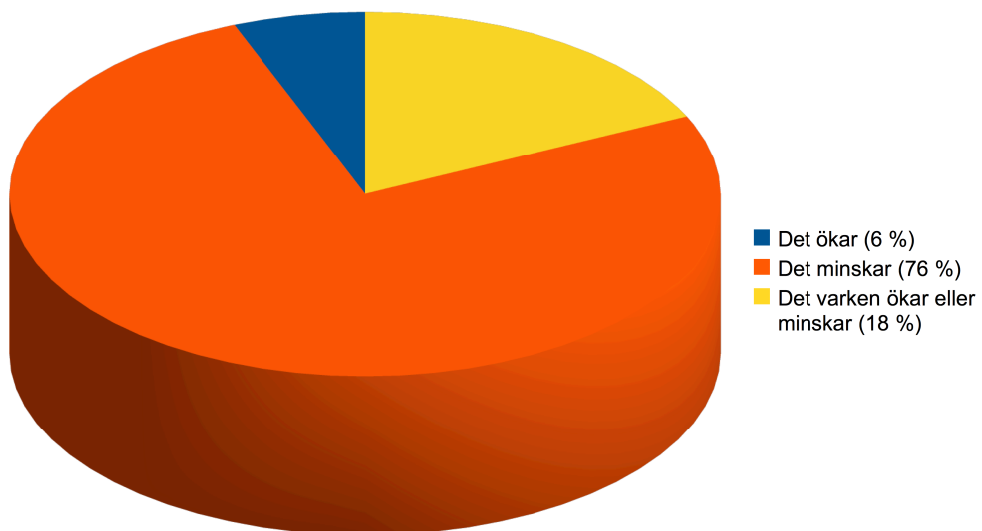
Den första frågan ställde jag för att undersöka om folk i allmänhet är medvetna om hur nämndemannasystemet fungerar i domstolen. Om argumentet att förtroendet för rättssystemet ökar i och med systemet så är ju en första förutsättning för detta argument att människor känner till systemet, annars kan man ju inte säga att förtroendet ökar. Svaren kan ses i diagrammet nedan:



7.2.2 Fråga 2

Hur påverkar detta ditt förtroende för rättssystemet jämfört med om alla domarna var juridiskt utbildade?

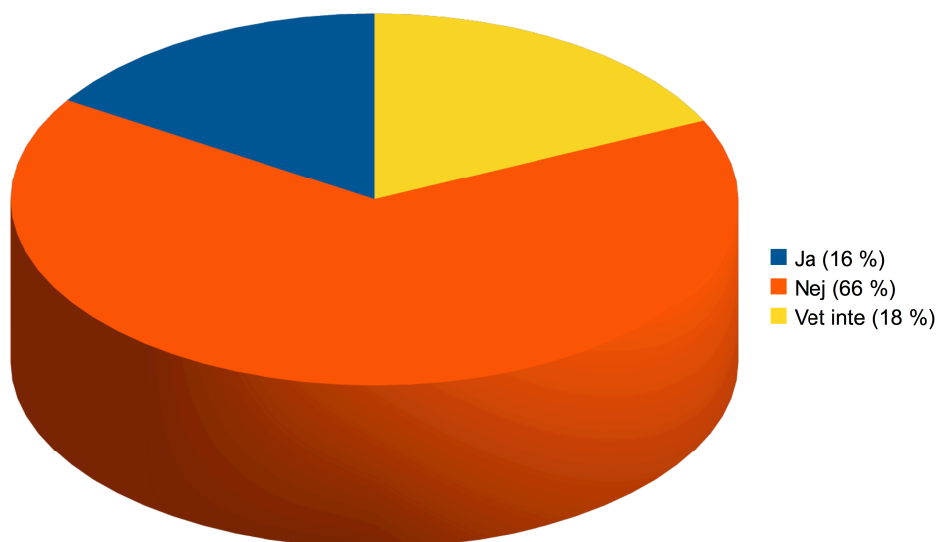
Den andra frågan ställde jag helt enkelt för att undersöka människors inställning till nämndemannasystemet, ökar eller minskar förtroendet för rättssystemet i och med det? Svaren kan ses i diagrammet nedan:



7.2.3 Fråga 3

Anser du att du har någon makt att påverka vilka som utses till nämndemän?

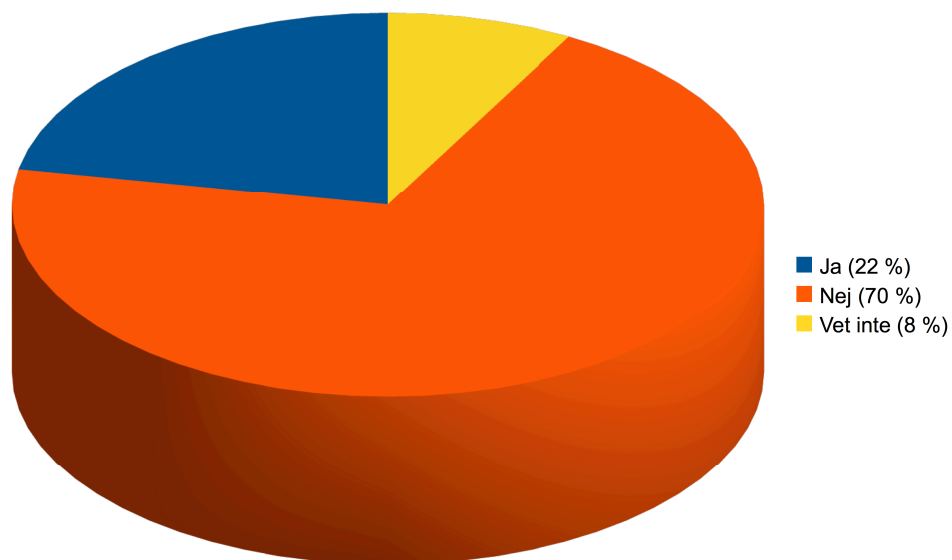
Den tredje frågan ställde jag för att undersöka om människor anser att de har någon makt att påverka vilka som rekryteras till nämndemän. Detta för att undersöka argumentet att nämndemannasystemet medför att demokratin ökar eftersom människor har inflytande över dömandet. Om människor anser att de har inflytande över dömandet så är ju en första förutsättning att de anser sig ha makt att påverka vilka som rekryteras till nämndemän. Svaren kan ses i diagrammet nedan:



7.2.4 Fråga 4

Känner du någon nämndeman?

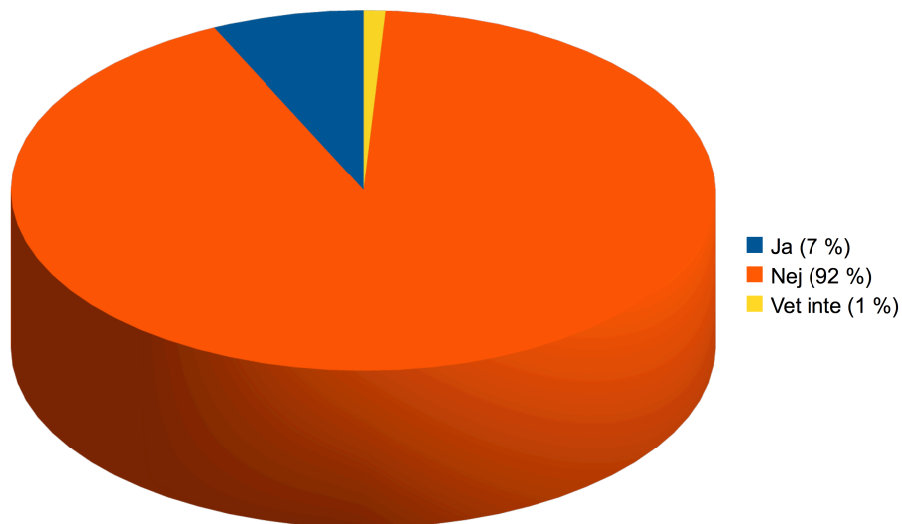
Den fjärde frågan ställde jag för att undersöka argumentet att nämndemännen är allmänhetens representanter som utövar insyn i den dömande verksamheten och som därmed upprätthåller allmänhetens förtroende för domstolarna. Detta argument skulle kunna vara hållbart först om allmänheten åtminstone känner nämndemännen som sägs vara dess representanter. Svaren kan ses i diagrammet nedan:



7.2.5 Fråga 5

Har du någon gång diskuterat en tingsrättsdom med en nämndeman?

Den femte frågan ställde jag slutligen för att undersöka om nämndemannasystemet innebär att allmänheten får bättre insyn i dömandet. Diskuterar människor domar med nämndemännen? Om inte så kan det vara svårt att argumentera för att insynen i domstolarna förbättras genom just nämndemannasystemet. Svaren kan ses i diagrammet nedan:



7.3 Analys

Den första frågan visade att drygt hälften (58%) av de tillfrågade var medvetna om att majoriteten av domarna i tingsrätten saknar juridisk utbildning och istället sitter med som domare på grund av sin politiska bakgrund. Eftersom argumenten att demokratin och förtroendet för rättssystemet ökar i och med nämndemannasystemet så är det dock ganska anmärkningsvärt att hela 42 % av de tillfrågade inte ens kände till systemet och därmed inte (i alla fall inte före undersökningen) kan ha ansett att demokratin och förtroendet för rättssystemet ökar i och med nämndemannasystemet.

Den andra frågan ställde jag för att se om förtroendet för rättssystemet ökar eller minskar i och med nämndemännens roll som domare jämfört med om alla domarna hade varit juridiskt utbildade och det visade sig att endast 6 % ansåg att det ökar. Det anser jag vara en väldigt låg siffra med tanke på argumentet att förtroendet för rättsväsendet ökar i och med nämndemän som domare. 18 % ansåg att förtroendet varken ökar eller minskar medan 76 % menade att deras förtroende minskar jämfört med om alla domarna hade varit juridiskt utbildade.

Eftersom ett argument för nämndemannasystemet är att medborgarinflytandet över dömandet ökar så frågade jag om personerna i undersökningen anser att de har någon makt att påverka vilka som utses till nämndemän. Detta är inte detsamma som att personerna anser sig ha inflytande över dömandet men däremot en viktig förutsättning för det. Dock menade 66 % att de inte har någon makt att påverka vilka som utses till nämndemän medan endast 16 % ansåg sig ha denna makt. Detta är i mina ögon en för låg siffra för att påstå att medborgarinflytandet över dömandet ökar i och med nämndemännen.

Om nämndemännen ska anses vara allmänhetens representanter så kan en viktig förutsättning för detta vara att allmänheten först och främst känner nämndemännen men av de tillfrågade personerna i min undersökning så var det bara 22 % som kände någon nämndeman. Det tycker jag är en för låg siffra för att anse att nämndemännen är allmänhetens representanter.

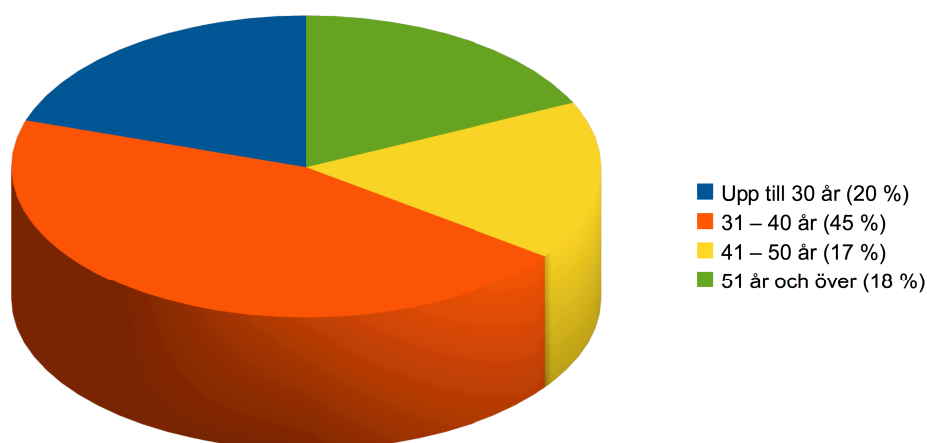
Slutligen ville jag undersöka argumentet att nämndemanssystemet innebär att medborgarna får bättre insyn i dömandet men eftersom hela 92 % av de tillfrågade inte ens hade diskuterat en tingsrättsdom med en nämndeman så kan insynsargumentet knappast vara bärande för att nämndemän måste vara med och döma i domstolarna.

7.4 Kommentar

Det finns många sätt att göra stickprovsundersökningar på, exempelvis kan man ringa slumpmässigt utvalda människor och fråga dem eller gå runt på stan och fråga människor. Oavsett vilken metod man väljer så kan man inte få en exakt miniatyrbild av hela populationen men det är inte heller nödvändigt för att få en ganska bra bild av hur populationen som helhet anser om en viss fråga.

Jag valde att lägga ut en förfrågan på facebook där jag uppmanade mina vänner att hjälpa mig i mitt examensarbete genom att svara på några frågor men jag förklarade inte vad arbetet handlade om innan de anmält intresse att delta i undersökningen.

Åldersfördelningen mellan de svarande var följande:



Könsfördelningen mellan de svarande var följande:



Jag kunde dock inte upptäcka att ålder eller kön spelade någon roll för hur personerna i undersökningen svarade. De flesta av personerna som var med i undersökningen bor i utspridda delar av landet, sysslar med olika saker och har väldigt olika bakgrunder vilket gör att min bedömning är att resultatet är ganska överensstämmande jämfört med om en totalundersökning hade genomförts. Jag vet också att ett fåtal av personerna i undersökningen är antingen jurister, politiker och/eller nämndemän och att de kanske inte var helt objektiva i sina svar. Jag valde dock att även inkludera dessa personer eftersom de ju också är medborgare i den totala populationen jag ville undersöka.

Jag är medveten om att det hade gått att förfinas genomförandet av denna undersökning. Exempelvis så hade urvalsprocessen av de svarande kunnat se annorlunda ut och jag hade kunnat få fler personer att delta i undersökningen. Eftersom detta endast var *en* av totalt tre undersökningar i denna uppsats så räckte tiden dock inte till för detta. Min förhoppning är däremot att undersökningen kan bidra till debatten om nämndemannasystemet och det hade varit intressant om någon i framtiden ville göra en liknande undersökning i större omfattning.

8 Avslutning

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka några av argumenten för och emot nämndemannasystemet och för att kunna göra detta har jag genom uppsatsen besvarat följande sex frågeställningar.

1. Vilka krav kan ställas på en rättsstat?
2. Hur har nämndemannasystemet sett ut historiskt sett och hur ser det ut idag?
3. Vilka argument finns *för* respektive *emot* nämndemannasystemet?
4. Vill nämndemän från något parti oftare se en fällande/friande dom jämfört med nämndemän från andra partier eller jämfört med ordföranden?
5. Är nämndemän i större utsträckning ense med nämndemän från samma parti jämfört med nämndemän från andra partier eller jämfört med ordföranden?
6. Ökar medborgarinflytandet, insynen i rättssystemet och förtroendet för detta om nämndemän är med och dömer?

Jag har därmed uppnått syftet med uppsatsen och jag ska nu presentera mina slutsatser av undersökningarna samt några egna funderingar.

8.1 Slutsatser

Min första undersökning tyder på att nämndemännen i väldigt stor utsträckning dömer som ordföranden och jag kan inte i undersökningen se att nämndemän från något särskilt parti oftare vill fälla eller fria den åtalade.

I den andra undersökningen undersökte jag ett antal skiljaktiga domar och kunde därmed konkret i varje fall kunde jämföra nämndemännens inställning till skuldfrågan jämfört med de andra nämndemännen samt ordföranden. Jag kunde

dock inte se några tendenser till att nämndemännen oftare är ense med nämndemän från samma parti (block) jämfört med nämndemän från de andra partierna (blocken) eller ordföranden.

Min första slutsats är därför att risken för partipolitisering inte ska överdrivas och att den *legala* förutsebarheten, utifrån frågeställningarna 4 och 5 ovan, *inte* minskar på grund av nämndemannasystemet.

Vidare tyder min tredje undersökning *inte* på att människors inflytande i dömandet, insyn i rättssystemet och förtroende för detta *ökar* i och med nämndemannasystemet. Tvärtom medför systemet att förtroendet för rättssystemet *minskar*. Undersökningen tyder också på att nämndemännen *inte* ses som allmänhetens representanter och min andra slutsats blir därför att nämndemannasystemet *inte* ger den trygghet och den *demokratiska* förutsebarhet för rättssystemet som krävs för att kunna överväga nackdelarna med nämndemannasystemet.

8.2 Egna funderingar

I fjärde kapitlet gick jag igenom olika argument för respektive emot nämndemannasystemet. Även om mina undersökningar har koncentrerats kring en del av dessa argument så tänkte jag här även diskutera några av de övriga.

Att nämndemännen medför att ordföranden måste förklara allt på ett enklare och mer lättbegripligt sätt har sina pedagogiska poänger men innebär också en risk för att den juridiska metodutvecklingen hämmas. Komplicerade och invecklade domar hade inte behövt förklaras enklare i själva domstolsförfarandet utan kan tack vare offentlighetsprincipen och medias intresse förklaras på ett enklare sätt på andra håll.

Att nämndemännen bidrar med livserfarenhet är säkert sant och det kan absolut vara en tillgång i domstolen men argumentet förutsätter att juridiska domare eller nämndemän som inte tillsätts politiskt saknar denna livserfarenhet. Jag har svårt att tro att politiker skulle ha mer livserfarenhet än andra människor. Det är dock möjligt att politiker förr i tiden hade en god lokal- och personkännedom i samhället men den tiden är utan tvekan för länge sedan förbi.

Att nämndemän inte är bundna av något juridiskt tänkande utan istället kan spegla den allmänna rättsuppfattningen är ett argument för att nämndemän ska vara med och döma. Om allmänheten anser att lagar inte är bra så kan de dock genom riksdagsval påverka vilka lagar som bör ändras och den allmänna rättsuppfattningen får då genomslagskraft. Om domstolarna däremot påverkas av den allmänna rättsuppfattningen så strider det mot maktodelningsläran som förespråkar självständiga domstolar för att minimera risken för maktmissbruk.

Att nämndemännens medverkan innebär lägre kostnader för samhället än om alla domarna var juristutbildade är vidare ett argument för nämndemäns medverkan som domare. Eftersom effektiviteten försämras genom nämndemannasystemet är det dock inte säkert att det faktiskt blir billigare. Oavsett vilket så är en rättsstats

kärnuppgift att försvara människors fri- och rättigheter. Med tanke på hur liten del av Sveriges budget som går åt till denna kärnuppgift är det ganska löjligt att kostnad skulle vara ett argument för att försämra möjligheterna till att försvara dessa fri- och rättigheter, speciellt när man betänker hur stor del av budgeten som faktiskt går åt till verksamheter som istället kränker dessa fri- och rättigheter.

Även om mina två första undersökningar inte tyder på att nämndemän dömer olika beroende på vilket politiskt parti de tillhör så finns det en risk för subjektivism och att nämndemännen ersätter sina bristande kunskaper med tyckande. Jag minns när jag i början av juristutbildningen läste rättsfall och ganska fort fick en bestämd uppfattning om hur jag tyckte att domarna borde ha dömt. Denna uppfattning grundade sig ofta på irrelevanta faktorer samt min egen bedömning om vad som är rätt och fel. När jag nu befinner mig i slutet av min utbildning har denna inställning successivt förbytts till att tänka mer objektivt och fundera på vad lagen egentligen säger och vad som var syftet med den. Även om det för professionella domare också kan vara svårt att helt och hållet vara objektiv så är det någonting som kan tränas upp och denna träning som genomförs i och med juristutbildningen bör inte underskattas.

När jag först fick höra om nämndemannasystemet tyckte jag det var väldigt märkligt att majoriteten av domarna är juridiskt okunniga och dessutom politiker. Detta system skulle kunna jämföras med om jag gick till läkaren på grund av att jag har ont i magen och att läkaren sedan tillsammans med tre politiker skulle rösta för vilken behandling jag skulle få.

Anledningen till att nämndemän sitter med och dömer i domstolarna är bland annat att domstolarna ska kontrolleras, att insynen ska bli bättre och att medborgarna ska ha möjlighet att påverka vilka som dömer. Allt detta kan emellertid uppnås utan att politiker i egenskap av nämndemän sitter med och dömer och jag tycker det är synd att regeringen inte vidtog alla de åtgärder som presenterades i *Nämndemanna-utredningen*, vilka hade varit en bra början på avvecklandet av nämndemanna-systemet.

9 Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1982/83:126	Om underrätternas sammansättning m.m.
Prop. 1996/97:133	Domstols sammansättning m.m.
Prop. 2013/14:169	Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav
SOU 1926:31	Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning
SOU 1961:6	Underrätterna
SOU 2002:61	Framtidens nämndemän
SOU 2013:49	Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan
Regeringsskrivelse	Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik Skrivelse 2007/08:109

Litteratur

Axberger, Hans-Gunnar, *Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar* (forskningsrapport från BRÅ), Allmänna förlaget, Stockholm, 1988
[refereras som: Axberger (1988)]

Byström, Jan, Byström, Jonas, *Grundkurs i statistik*, 7 uppl, Natur & Kultur, Lettland, 2012
[refereras som: Byström & Byström (2012)]

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, *Rättegång - första häftet*, 8 uppl, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2002
[refereras som: Ekelöf & Edelstam (2002)]

Diesen, Christian, *Lekmän som domare*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1996
[refereras som: Diesen (1996)]

Peterson, Olof, *Rättsstaten*, 2 uppl, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2005
[refereras som: Peterson (2005)]

Vejde, Olle, *Hur man räknar statistik*, 1 uppl, Olle Vejde Förlag, Morgongåva, 2002
[refereras som: Vejde (2002)]

Wennberg, Suzanne, *Introduktion till straffrätten*, 7 uppl, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2005
[refereras som: Wennberg (2005)]

Artiklar

Diesen, Christian, *För och emot nämndemän*, JT 2011/12:3, s. 531 – 546
[refereras som: Diesen (2011/2012)]

Frändberg Åke, *Om rättssäkerhet*, JT 2000/01:2, s. 269 – 280.
[refereras som: Frändberg (2000/2001)]

Övrigt

Dahlgren, Madeleine, *Nämndemannaposten – det (o)politiska ämbetet*, examensarbete på juristlinjen, Stockholms Universitet, 2010
[refereras som: Dahlgren (2010)]

Domstolsverket, Domstolsstatistik
http://www.domstol.se/Publikationer/Statistik/domstolsstatistik_2014.pdf
[refereras som: Domstolsverket (2014)]

Domstolsverkets rapportserie 2007:2, *Nämndemannakårens sammansättning*
[refereras som: Domstolsverkets rapportserie (2007)]

Sveriges Advokatsamfunds Rättssäkerhetsprogram, Stockholm, 1988
[refereras som: Sveriges Advokatsamfund (1988)]

Åklagarmyndighetens hemsida,
<http://www.aklagare.se/settings/Ordlista/Rattssakerhet/>
[refereras som: Åklagarmyndighetens hemsida]

Rättsfall

NJA 1980 s. 725